

הלל ויס

ראובן מירקין

מהדורה מדעית של "פת שלימה" לעגנון

חילופי גרסאות ומשמעותם

מבוא

אין זה מחוור כל צרכו מאימתי ראה עגנון את הסיפור "פת שלימה" כחלק אינטגרלי של 'ספר המעשים', על אף שהסיפור הוא כנראה המייצג המובהק והפופולארי ביותר של 'ספר המעשים' ונוסח הכתיבה שלו. עם זאת, יש לזכור כי אלמנטים מתוך הפואטיקה של 'ספר המעשים' נפוצים בכתבי עגנון החל מסיפוריו הראשונים כמו "עיר המתים" (1907), "עגונות" (1908), "הנדח", החל מפרקו הראשון "עלית נשמה" שנתפרסם כסיפור נפרד (בשנת 1909) ו"אגדת הסופר" (החל מגלגוליו הראשונים ב"בארה של מרים", 1909), "טויטען טאנץ" (1911, כנראה נכתב ב-1907), "חופת דודים" ("חופה שחורה" בנוסח ראשון, 1913–1914 — הפרטים הביבליוגרפיים על-פי בנד) וסיפורים רבים אחרים הכוללים בתוכם עולם 'גותי', סיפור רוחות, שיג ושיח עם מתים ונשמותיהם, יסודות מקבריים, מצבים ותמונות סוריאליסטיים, שהם חלק מהמאפיינים של 'ספר המעשים'. ההתלבטות בעניין מעמדו של הסיפור "פת שלימה" בעיני עגנון נובעת מכך שהסופר לא כלל את הסיפור בקובץ הסיפורים 'ספר המעשים' כשפירסם בשנת 1939 ב'גליונות' שבעה סיפורים הכלולים בקובץ. מחזור הסיפורים שב'גליונות' הוא כינוס והרחבה של הקובץ 'ספר המעשים' שהופיע בעיתון 'דבר' ב-1932 לפני פירסום הנוסח הראשון של "פת שלימה". מחזור זה הורחב מחמישה לשבעה סיפורים מבלי שכאמור ייכלל בו "פת שלימה".

מעמדו של "פת שלימה" כסיפור מרכזי המבטא את ייחודה של יצירת עגנון, כז'אנר הפנימי והאותנטי ביותר של יצירתו נובע בעיקרו, מפרשנותו של קורצווייל לסיפור משנת 1941.¹ בפרשנות זו חשף קורצווייל את הצופן האליגורי המרכזי של הסיפור, צופן שהיווה הוכחה חד-משמעית לקיומו של רובד אליגורי מצונזר, המשתקף באופן כמעט גלוי ופשטני והמסייע לעיצובו של המספר המתוודה, המתרוצץ בין שתי דרכים חילופיות. 'הדרך הטובה' — לעשות שליחותו של יקותיאל נאמן ולהביא מכתבים לבית הדואר ו'הדרך הרעה' — ללכת קודם-לכן לבית האוכל. זיהוי זה תרם להכרה שקיימת מערכת יחסים כמו חד-ערכית בין הרבדים הגלויים והסמויים בסיפור, ושזיהויה של מערכת זו הוא תנאי ראשוני להבנת הטקסט.

על אף תרומתו המכרעת של קורצווייל יש לציין כי דב סדן היה המבקר הראשון שחש ונימק במידה רבה את ייחודם וערכם של סיפורי 'ספר המעשים'² תוך שהדגיש את ערכו של הסכסוך הפנימי בתודעת הגיבור המתוודה ותרומתו לעיצוב הטקסט.

בעיני א' קריב הפירוש של קורצווייל נראה טריוויאלי ואלמנטרי.³ ס' יזהר רמז שפירושו של קורצווייל "הרג" את יצירת עגנון: "אותו יום שבו נתפרסם ברבים שיקותיאל נאמן אינו אלא משה רבנו וכי האדון ארבעה כוכבים מוקפי סוגריים אינו אלא הכביכול בכבודו ובעצמו — אותו יום נולד משהו ומת משהו. נולד עגנון המפורש ומת עגנון המספר. (— — —) מרגע שמגלים כי הסיפור אינו אלא משל, ויהא זה 'משל סגור' או 'משל פתוח'...⁴ לקורא המבקש סיפור לא נשאר כי אם שלד מכורסם שמהנה אולי חובבי שלדים וחוקריהם, ומבריה מפניו אוהבי חיים ונהנים מהם".⁵

עיקר זיהוי הצופן, או המערכת הסיננימית-אליגורית שעליה הצביע קורצווייל, מסתכם, כביכול, בכך שיקותיאל נאמן הוא משה רבנו⁶ והאדון (....) — ארבע נקודות בתוך סוגריים — הוא הקב"ה בשמו המפורש בארבעת אותיותיו (בנוסח א' שלוש נקודות בלבד! וכבר עמד על כך הולץ. ראה הערה 4). הספר שנאמן כתב הוא התורה ומר גרסלר הוא השטן. פיענוח זה הוא תנאי לכל התקדמות בהבנת הסיפור, אך אין משמעותו של הסיפור מתמצית בזיהויים הללו. הגבלת משמעות הסיפור לפיענוח הצופן, ככל שיהא חשוב, מעלה את השאלה האם המסר של הסיפור הוא דידאקטי בלבד ומסתכם בהצגת העמדה החבוטה, הטוענת כי מי שאינו מאמין בתורה מן השמים הוא אפיקורוס ועונשו רב או שמא פיענוח הצופן הוא רק שלב בחישוב הדרמה הרוחנית והפסיכולוגית הנחשפת בסיפור. על חשיבות ההבדל שבין פרשנות המסתפקת בזיהוי הומונימי של סימן לשוני, צופן חד-ערכי, לבין תיפקוד הצופן האליגורי בתוך הטקסט האמנותי של עגנון בהקשר "פת שלימה", עמד דן מירון.⁷ הוא שואל ואף משיב במה תורם פירושו של קורצווייל להבנת הסיפור ובמה הוא שונה ממאמר הנדפס בעמוד האחרון של עיתון 'דגלנו', ביטאון צעירי אגודת ישראל.

לוינגר⁸ אך בעיקר הולץ⁹ ולאחריו ברזל¹⁰ הציעו תוספות נכבדות להבנת משמעות הסיפור, חוקיו האסתטיים וזיהוי נוסף של מקורות ששוקעו בו, תוך זיהוי רבדים הטמונים בו ותוך העלאת נסיונות להרחיב את זיהוי הצפנים, בעיקר על-פי הדרך שהיתווה קורצווייל. האבחנה המרכזית העיקרית של הולץ היא שהסיפור עוסק בהתמודדות עם פיתויו של המספר אחר "עבודה זרה". על כך מעידה גם כותרת מאמרו, "משלימות לעבודה זרה". לזיהוי זה משמעות עקרונית אם הוא מתייחס לעבודה זרה כעניין מטאפורי כללי, היינו כל מה שאינו עבודת ה' הוא בגדר עבודה זרה, כלומר הכפיפות ליצר, לאגואיזם, לפחד. וכיוצא בזה אבחנתו של הולץ בעניין המקור לציון ה"אש" שבפתיחת היצירה כביטוי גיהנומי המבוסס על מקורות מתוך ספרות הפיוט [9, עמ' 299], ולדעתו של ברזל, מתוך ספרות היכלות [10, עמ' 303]. מתוך עיונו של ברזל משתמע כי הוא דוחה את פירושו של הולץ בעיקרו ואינו סבור שהסיפור מתמודד עם נושא העבודה הזרה. כך גם בעניין פיתוח תמונת האש. "האש", לדעתו של ברזל, עניינה "אינו ברצון לתאר עונשים נוראים למי שנמשך אחרי אלוהי נכר. ציור ההולכים בא להבליט את הפנייה לנתיב היחיד". נתיב זה הוא עמדתו האישית של המספר המוצבת כנגד הרבים ואין בנתיב זה [נתיב היחיד] לדעת ברזל קונוטציה שלילית (שם, שם).

הולץ לשיטתו חוזר ומלבן את המונח "פת שלימה".¹¹ הוא שולל את הצעתו של א' בנר,¹² הרואה בפת השלימה סמל השלימות של חלות השבת. לעומתו משווה הולץ את הביטוי "פת שלימה" לפעם היחידה המופיעה בסיפור "הנדח": "פתאום ראה פת שלימה ששיירו על השולחן ולא היה יכול לשתוק" על-פי הפסוק "העורכים לגד שולחן" המציין פולחן של עבודה זרה. ("אלו ואלו", עמ' מא). הולץ גם עומד על מקומו של חילול השבת ועונשו. ובעקבות זאת הוא מפתח דיון בעניין הגיהנום (9, עמ' 219). כך הוא מפענח את הביטוי "שביל היחיד". החטאים שהמספר נכנע להם ושעליהם מצביע הולץ, כלולים במקור שהוא מזהה במשנה סנהדרין י א: "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס", ומפרשים: אין תורה מן השמים אלא משה מפי עצמו אמרה. כוונתו של הולץ היא, כנראה, שהמספר אינו פונה לעבודה זרה מתוך כוונה מסותרת או גלויה לעבוד אלילים. בוודאי לא במובן הפשטני שהמספר הוא פטישיסט, עובד אלילים כמשמעו הפשוט, אלא שחולשותיו האנושיות הן המוציאות אותו מחוץ לתחום של קהל ישראל לתוך "שביל היחיד", הגיהנום הפרטי שלו.

ואילו ברזל רואה ב"שביל היחיד" משמעות כפולה: האחת, שביל הדמיון, החלום, ההירהור הפנימי (— — —) במונחים ספרותיים שביל היחיד הוא מסע פנימי של הנפש. ואילו המשמעות השנייה: "שביל היחיד הינו ערכיו הפנימיים של האני-המספר שאינם בהכרח הערכים המסורים מדור לדור" (10, עמ' 300).

ההבחנה העיקרית של ברזל טוענת שההחלטה על הליכה בדרך שבחר בה המספר היא אשליה. ההתנצחות הנפשית בין דרך לדרך תימשך גם כאשר יגיע המספר לבית-האוכל. וזו, לדעתי, אבחנה חשובה שאיננה ממצה את האפשרויות הפסיכו-אסתטיות הטמונות בתוכה.

ברזל מתמודד לא רק עם המשמעות האידיאית של הסיפור אלא מנסה להמשיך בפרשנות האליגורית החד-ערכית לגבי סמלים או כינויים מרכזיים כדרכו של קורצווייל. הוא מצביע על כך שקורצווייל אינו מפענח במישור הצופן הישיר מיהו חפני המופיע בסיפור, מהי מצודת העכברים ומהו סמל השעונים. במישור הצופן טוען ברזל שחפני, בעל מצודת העכברים, הוא הקנאי הדתי, שיש לו פתרונות מזומנים לכל; טוען לקשר בין חפני לפנחס בן אלעזר הכהן הקנאי ושמצודת העכברים היא השולחן ערוך, ומרמז לכך שידועי דבר טוענים שעגנון עיצב את חפני על רקע דמות ידועה. לפי ברזל, תפקיד השעון הוא לעשות סדר. לדעתי, השעון הוא הגורם המאיים המציק ללא הרף והאומר "אוי, כבר יצאה שעה". תחושת אבדן הזמן לשווא היא חלק מהוויית הגיהנום. אומר ברזל: התשובה לברירה — איגרות או פת, יכולה למצוא לה אחיזה של פשרה בנוסחו של החכם מכל האדם "עת לכל חפץ". האני-המספר יכול היה, לפי מהות השקפותיו, לפתור את הניגוד, שהרי בעל שעון הוא, ולחלק את זמנו בין מצווה לפת שלימה.

ועוד מוסיף ברזל: "אין לנו ענין בכופר בעיקר, אלא במאמין בעיקר. מאמין ברובי תורה — — — הספקות אינן בשום פנים ביחס לבורא עולם, אלא ביחס למצוות מסוימות בספר התורה ומידת מוחלטותן" (שם, עמ' 302–303). "לא בחטא עבודה זרה מדובר, אלא בראיית עולם המתייחסת למקצת הספר, לחלק מתכניו" (שם, עמ' 303). לדעתו, שינוי משמעותי מופיע במחיקת התואר "שען", שניתן לחפני בנוסח הראשון.

טעם המחיקה ברור לדעתו, כי הוא מייחד את האני-המספר, היינו, שהמספר הוא הקוצב את זמנו, הוא השען.

חלק מהתוספות של ברזל אינן משכנעות במידה מספקת, בין השאר מפני שהן מנוגדות לתפיסת הערכים המיוצגת על-ידי המספר המובלע, המתעלל במספר הגלוי. כך עולה בין השאר מן הנימה האירונית והביזוי העצמי שהמספר נוהג בעצמו, ובפרט בפיתוח המעמדים הקומיים המתפתחים במלון לקראת סוף הסיפור. ברזל מנסה לסנגר על המספר הטוען שבעצם ידע ואף סבר שהתורה היא אלוקית בעיקר, אלא שאת פרטיה וזריותה אינו מוכן לקבל כעניין אלוקי. בעיקרה זו העמדה שהמספר לוקה בה ובגינה הוא נענש על-ידי נאמן או על-ידי מצפוננו. לא מפני שהוא טוען כאן לכפירה פשטנית, אלא שהשיפוט האיש, "האמת שלי", כפי שהמספר מכנה אותה פעמיים בנוסח א' (בפרק א' של הסיפור), האמת "החביבה" עלי, היא אמת תלוית-הקשר.

"אמת" זו נובעת מחולשת אופיו של המספר, הקולט אמונות ודעות אופנתיות, כשבתוכו הוא יודע שהן אינן אמת. הסתירות הפנימיות וחוסר היכולת להתמודד עמן מומחזות על-ידי הסופר כתעתועי היצר הרע. הביטוי הסיפורי הוא ביטול כוח הרצון, ההיגררות, הכניעה וההתרוצצות הלא כנה בין שני סוגי רעות, כשהעצלנות שאינה יכולה להכריע למי להיכנע, ל"רעב" או ל"שרב", היא כלי ההכרעה העיקרי ולא שיקול מוסרי הנובע מאינדיבידואציה עמוקה, מבוססת ומופנמת של המספר. מערכת הערכים החילונית רואה כערך-על בחירותו של האדם לבחור בין טוב לבין רע מתוך תפיסה אוטונומית של האדם, שלא כמערכת הערכים הדתית הרואה כערך עליון את הפרדוקס של עבודת ה' מתוך חירות של בחירה. המערכת החילונית נדחית כאפשרות לגיטימית בסיפור. התורה לפי ערכי-העל של הסיפור אינה יכולה להיות, כלשון ברזל, "אלוקית בעיקר" אלא אלוקית בלבד.

ולכן הפירוש הבא לפשר בין פת לאיגרות אינו במקומו. הפת השלימה לעולם שלילית. אין מקום לפשרה כלפיה ולעולם אין לה עת.

אבחנתו של ברזל שעגנון מציב את הברירה בסיפור על-פי חלוקה ברורה בין הבחירה בטוב (יקותיאל נאמן) לבין ההעדרות לרע, לשטן (גרסלר), האבחנה בין "תמימי דרך" לבין היפוכם אינה מכסה את מלוא הטווח הדיאלקטי של ההתמודדות עם הוויות נאמן – גרסלר.

בעומקו של הסיפור, כמו בעומק נשמת המספר, יש ממדים מורכבים של הזדהות שלילית וחיובית, הבונים את הדמויות המקוטבות: יקותיאל נאמן וגרסלר כדמויות מורכבות אף-על-פי שסמלן או זיהוין דומה כחד-ערכי. יקותיאל נאמן, המכונה "זקן אחד" ומתגלגל בעגלון המחלץ, ולדעתי גם בחפני, איננו נתפס על-ידי המספר רק כדמות טובה אלא גם כדמות טרחנית. חפני הוא גלגול חוזר שלו. מבחינת המספר גם גרסלר (השטן) איננו מייצג רק רע בלבד, אלא מהווה גם מעין גורם מחנך. הטוב והרע המיוצגים על-ידי הדמויות כמסמן אליגורי, כסינונים פשוט, הם אכן עיקרן. אבל אותו חלק שאינו נגלה, הסתירה או המתח שבדמויות השטן ומשה רבינו ובחידת נוכחותן למספר, הם שהופכים את ההתרוצצות למרתקת ובלתי מוכרעת.

הערות ביבליוגרפיות

- 1 ברוך קורצווייל, פת שלימה, 'גזית' ד', גל' זייב (שבט-תמוז תש"ב), עמ' 145–147. נכלל ב'מסות על סיפורי ש"י עגנון', מהדורה רביעית, תשל"ו. ניתוח הסיפור "פת שלימה" כדוגמה לפיענוח סיפורי 'ספר המעשים', ראה שם, עמ' 86–94.
- 2 דב סדן, מבוכה וגילגוליה (י"א בסיון תרצ"ד). לוקט לספרו 'מסה, עיון וחקר' ולמהדורתו השנייה 'על ש"י עגנון' (תשל"ט).
- 3 אברהם קריב, פרשנות מחטיאה: על ביקורת עגנון לקורצווייל, 'מולד' ה' (תשל"ג), עמ' 249–266. הנ"ל, אינטרפרטציה רבת אייל: עוד על עגנון לפי קורצווייל, 'מולד' ו' (תשל"ד), עמ' 108–121.
- 4 רמיזתו של יזהר בביטוי 'משל פתוח' היא לחיבורו הנודע של אברהם הולץ, המשל הפתוח כמפתח לספר המעשים לש"י עגנון. 'הספרות', אפריל 1973, כרך ד' מס' 2, עמ' 298–333.
- 5 יזהר סמילנסקי, מעגננים לא יהיו לך. 'ידיעות אחרונות', 20.2.76, המוסף לספרות, תרבות ואמנות.
- 6 ר' הערה 1.
- 7 דן מירון, 'מאזניים' — ירחון לספרות, כרך כ"ז, חוב' ה"ו, אפריל-מאי 1968, עמ' 350–359.
- 8 יעקב לוינגר, הערות לפירוש "פת שלימה". 'לעגנון ש"י', ירושלים תשי"ט, עמ' 179–183.
- 9 אברהם הולץ, משלמות לעבודה זרה: עיונים ב"פת שלימה" לש"י עגנון, 'הספרות', כרך ג', מס' 2, נובמבר 1971 (תשל"ב), אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 295–311.
- 10 הלל ברזל, ביאליק ועגנון. הוצאת יחידיו, אגודת הסופרים, תשמ"ו, עמ' 293–305.
- 11 הולץ, הערה 9 לעיל, שם, הערה 15: על שביל היחיד ומשמעותו.
- 12 Arnold Band, "The Jewish Existentialist Hero: The Symbolic Structure of 'A Whole Loaf' by S. Y. Agnon", *Judaism* x, 3 (Summer 1961), pp. 205–216.
 .——— *Nostalgia & Nightmare*, Berkeley & Los-Angeles, 1968.

השוואת הנוסחים

הערות מבוא — העדפת נוסח א' על-ידי הולץ וברזל.
 הולץ וברזל התייחסו במאמריהם בהרחבה להשוואת נוסחיו של הסיפור תוך ציון יתרונו וחשיבותו של נוסח א' על הנוסחים שלאחריו.
 הולץ: "נוסח א' מכיל קטעים ארוכים ומכריעים, שהושמטו בנוסחים הבאים, והם חיוניים לדעתי להבנה נכונה של הסיפור. (— — —) והנה מיד לאחר-מכן נפתח בנוסח א' מונולוג ארוך, שדרכו נחשפים הרהוריו, ספקותיו ועירעוריו האפיקורסיים של האני. במהדורות הבאות הם הושמטו כמעט כליל" [4, עמ' 295. הערות השוואת הנוסחים על-פי ההערות הביבליוגרפיות לעיל].

ברזל: "הסיפור, במיוחד בנוסחו הראשון, חושף, הרבה יותר משלושת הנוסחים שבאו אחריו, את טיבו של הרובד הסמוי" [10, עמ' 199]. וכן הוא אומר שם: "בסיכום נוכל לומר כי הנוסח הראשון חריף יותר מבחינת תוכנו. (— — —) התוספות בנוסחים המאוחרים באו לרכך את הדברים. תוספת האש בפתחה אין לה כוונות אידיאיות מרחיקות-לכת והיא מופיעה מתוך סיבות אמנותיות".

ואילו לנו נראה שנוסח ב' מגובש יותר, חסכוני ומיטיב לפתח את מימד הביקורת העצמית של המספר המתוודה בפרט בחלקים הטראגי-קומיים, המתרחשים בבית-המלון והמפתחים את מימד הביזוי העצמי.

שורה 1. נוסח א': כל אותו היום לא טעמתי כלום. נוסח ב': לא טעמתי ולא כלום. עגנון שוקד על סגנון הטקסט. תוספת מלת "ולא" היא דוגמה לתשומת-לב יתירה לעיבוד מלבד דיוק הלשון ומיקצבה. משתמע שצם ממש. בשבת התענית אסורה אלא אם כן נתענה תענית חלום. כיוון שמצב ה"שבת" הוא מצב מטאפורי, כמו מצבים אחרים בסיפור, אין לתת פירושים יתרים לכיוון הריאליזם של המציאות המוסקת מתוך המצבים המטאפוריים. כך גם בהמשך מטאפורות "העולם הבא" ו"הגיהנום". העולם הפואטי נבנה מתוך המטאפורה של השבת ולא מכך שהעלילה התרחשה בהכרח בשבת.

שורה 4. נוסחים א' ו-ב': לא טרחתי בערב שבת. הריתמוס של משפט זה מתאחה עם ריתמוס המשפט הקודם, המייצג את המימרה התלמודית המובלעת: "מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת" (ע"ז, ג, ע"א, ובדומה לו קה"ר א. לו). מימרה זו כוללת עיקרון סימטרי שבו ההוראה והמשמעות חיוביות. ביצירה הציון מהופך. מבטא וידוי ואשמה, תחושת תבוסה ועלבון.

עניין ה"שבת" כולל את הרובד המובלע של "העולם הבא", כשהנושא המובלע של הסיפור הוא חשבון נפש של אדם שביזבז את חייו. "לא טרח בערב שבת". היינו, לא טרח בעולם הזה ולכן לא יאכל בעולם הבא. זהו עיקר חשוב ואולי מרכזי בכל סיפורי 'ספר המעשים'. המספר לא טרח בעולם הזה, הוא ערב שבת, ביזבז את זמנו, חייו יצאו בכדי, ולכן אין לו במה לבוא לעולם הבא. זה ביטוי מובהק של נושא חרדת המוות והפרידה מהעולם מתוך תחושת אשמה.^{2.1}

שורה 6. נוסח א': אדם בודד הייתי. נוסח ב': אדם בודד הייתי באותו פרק. נוסח ב' נכתב מתוך פרספקטיבה מרוחקת יותר מן ההתרחשות הביוגרפית. הביטוי "באותו פרק" מבודד את הקטע בביוגרפיה של המספר, הקשורה באוטוביוגרפיה של הסופר, וממקד את נקודת-התצפית מתוך פרספקטיבה של זמן. כשכתב עגנון את הסיפור בנוסח ראשון אכן ישב לפרקים ללא אשתו וילדיו (1929–1931). זמן כתיבת "פת שלמה" קשור בחוויה זו. זה גם הרקע שמכתבי עגנון בספר 'אסתרליין יקירתי' עולים ממנו.³

שורה 7. נוסח א': ישבו. נוסח ב': יצאו. הנוסח הראשון צמוד יותר לביוגרפיה בהתרחשותה. נקודת-התצפית מתמקדת בזמן כתיבת הנוסח הראשון או סמוך לו. נוסח ב' מדגיש את הזמניות של המצב ואת הפסיביות של המספר באמצעות הצירוף המוסף "נשתיירתי יחידי בביתי", כאדם שאינו יודע מה לעשות עם עצמו.⁴

שורה 9. נוסחים א' ו-ב': וכל טרחת מזונותי היתה מושלכת עלי.

זו תלונה סמויה נגד האשה, המהווה הצדקה לכיווני פריצת הטאבו, תעתועי היצר המשטים במספר.

פיסקת הפתיחה בונה את הפאתולוגיה הנפשית שתפתח בהמשך היצירה. מצב של עלבון, אשמה וטענות כנגד הזולת.

שורה 14. נוסח א': כבשתי את הרעב בתוך מעי.

ביטוי זה נשען על מצב המנוסח קרוב לניב הקשור בכיבוש היצר; זו עדות למעשה שאין לו סיכוי במאבקו כנגד היצר. המספר נכנס למצב של בולמוס. את תחושת הרעב הוא מנצח באמצעות העצלנות כשהתירוף הוא החוס, לעומת רבי יודיל, גיבור 'הכנסת כלה', שהיה מנצח את הרעב בדף גמרא.⁵

שורה 15. נוסח א': לילך לבית אוכל. נוסח ב': לילך למלון אחד.

"מלון" הוא כינוי יותר כללי לפונקציות חוץ-ביתיות, מקום שיש בו פיתויים מיניים, כמו ב'אורח נטה ללון', שם מקימה הגרושה מלון שהוא מקום כינוס לעוברי עבירה. כיוון שנקודת-המוצא היא שהמספר שרוי בלא אשתו, כפי שמתרחשים הדברים גם ב'אורח נטה ללון' וב'עידו ועינם', הרי שהחרדה מאימת הפיתוי המיני היא המניעה במידה רבה את תגובותיו והתנהגותו של המספר.

שורות 19–25 שנוספו לנוסח ב' הן מעין מקאמה דמוית פיוט של אש מסתחררת המתארת את פנימיותו של המספר — "אש של חדר אישו של גוף". מקאמה זו מציינת את הוויית הגיהנום האופפת את המספר, המנוגדת לעולם השבת השייך לתחום גן-העדן. מקורות לעניין "פיוט" האש זוהו בבירור על-ידי א' הולץ.⁶

שורה 27. נוסח ב': רוצה מיקל מעליו ויושב ערום.

המספר מדווח על דחפים אסוציאליים, התפרצות של הלא מודע, הרמיזה בכיוון מיני.

שורה 31. נוסח א': מלון אחד. נוסח ב': הלכתי לסעוד.

כיוון שעגנון כבר פיתח את ההתפרצות היצרית בנוסח ב' הרי שרק בנוסח א' כתוב "מלון אחד" ואילו הביטוי "הלכתי לסעוד" הוא כינוי כללי למכלול דחפי יצר הרע.

שורה 34. בשני הנוסחים: שולחן מלא.

השווה מקבילות רבות במקורות וביצירת עגנון לצירוף כבול "שולחן מלא"⁷ הבא לציין את חלקו השלם של האדם לעולם הבא. הביטוי מהדק את הזיקות של הטקסט למטאפורות-על, פרדיגמות, הקשורות במושגי העולם הבא: גיהנום לעומת גן-עדן.

שורות 48–49. נוסח א': נמשכו בני אדם הרבה והטיחו דברים זה עם זה. ואילו בנוסח ב' במקום ביטוי זה באה מקאמה קומית, הניתנת להקבלה למקאמה דומה בסיפור "המכתב".⁸ כאן גם מתחולל לראשונה קישור הסיפור לאקטואליה ירושלמית.

שורה 66. תוספת נוסח ב': עם שאני נגרר והולך.

הדגשת הפאסיביות של ההליכה.

שורה 67, בשני הנוסחים. הצירוף "זקן אחד" מציין דרך קבע במקורות המשנה והתלמוד וביצירת עגנון זיקה לדיוקן אלוהי כמו אליהו, משה, אברהם אבינו. כך גם הביטוי התלמודי ההוא סבא.

שורות 73–74. נוסח ב': כיון שעמדתי לפניו נתעלם הוא ונתרוקן החלון.

מציין את סיבת היעלמותו של יקותיאל נאמן שכאילו בורח ממנו. למספר, הבא במצפון שאינו נקי, הרגשת אשמה: "כיון שעמדתי לפניו", אך געגועיו ותלותו בנאמן הם סיבה מספקת לעורר רחמיו של נאמן השב וחזר.

שורה 79. נוסח א': "באימה וביראה".

צירוף המציין את מעמדו של אדם בזמן לימוד תורה, או תפילה, כאילו הוא במעמד הר סיני. "מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע" — ברכות כב, ע"א.

שורות 81–83. בנוסח ב' יש רמז לכך שלכו של המספר גס בנאמן: "הדברים הגדולים שרגילים לשמוע מפיו", לעומת נוסח א': "בענינים המופלאים בחכמה". נאמן, הפוגע בעקב אכילס של המספר, אינו פונה ל"דברים הגדולים", "הפילוסופיה" והחנופה, אלא ל"דברים הקטנים" כביכול, שיכחת אשתו וילדיו, שהם סיבת המצאותו של המספר במצב העלוב אליו נתגלגל, לרבות הפילוסופיה המתקדמת שהמספר מסתתר מאחוריה.

שורות 88–90. נוסח א': אם מבקשים לעלות מפני מה אין עולים. נוסח ב': אם מבקשים לחזור מפני מה אין חוזרים.

עדות נוספת לשינוי נקודת-התצפית הביוגרפית (ראה דברי לשורה 7 לעיל).

שורה 96. נוסח א': עקב עקוב עכוב. נוסח ב': עקב עיכוב עקוב.

שינוי הנוסחה בנוסח ב' אפשר שהוא מעיד על הגברת תודעת האשמה האישית, בגלל העיכוב התלוי בו, במספר, ולא בגלל העקוב שיכול להיות סיבה אובייקטיבית. כל מעשי המספר בגדר עקמומיות, בגדר עקוב.

שורות 109–111. בנוסח ב' נוסף תיאור זקנו של יקותיאל נאמן.

פיתוח התגובה הרגשית על דברי התוכחה של יקותיאל נאמן המאשימו בעצלות, נעשה גם באמצעות המטאפוריזציה של הזקן הגלי, המוסיף ליקותיאל נאמן נופך של דיוקן אלוהי. ניתן להשוות תמונה זו לזקנים הסינקדוכיים והסוריאליסטיים האחרים ב'ספר המעשים'⁹.

שורה 113. נוסח ב': ליטפל עמי בדברים הקטנים.

הניתוח של המספר מדוע כועס יקותיאל נאמן אינו נכון, ומעיד על כך שהוא אינו מבין את דרכו וערכיו של יקותיאל נאמן. הוא חושב שהזיק את יקותיאל נאמן "ליטפל עמו בדברים הקטנים" בשעה שהם הם הדברים הגדולים. המספר מתגלה כאדם המאמץ לו נורמות זעיר-בורגניות במסווה של קידמה. מושגי החשיבות שלו הפוכים.

שורה 114. נוסח א': השאתי אותו לעניין אחר. נוסח ב': נתתי עצה בלבי והתחלתי מדבר עמו על ספרו.

המספר מוסיף חטא על פשע, כי הדיבור על התורה יש בו מניע עיקרי של חנופה, כדי למצוא חן בעיניו וכדי לשכך את חמתו של נאמן. בנוסח א' הלא מפותח כתוב: "השאתי אותו לענין אחר", השאתי מלשון היטיתי, פיתיתי.

שורות 118–119. הפיסקה מסתיימת בנוסח א': על ספרו שהוציא בשמו של האדון. כאן מגלה המספר את דעתו האישית על הספר, והיא שנאמן תלה את ספרו באדון. אבל המספר אינו מאמין בכך, אלא "יודע" שנאמן כתב בעצמו את ספרו אך הוציאו "בשמו של האדון".

שורות 120–121. בנוסח ב', במקום הווידוי הקצר של נוסח א', באה פיסקה ארוכה העוסקת בדעות של "יש מן החכמים שאומרים כל מה שכתוב בו מפי האדון (....) כתבו יקותיאל נאמן". הרחקת העדות ל"חכמים" באה להקל מעל המספר את בעיית ההכרעה.

שורות 136–140. נוסח ב': כדי לעשות נחת רוח לדוקטור נאמן הפלגתי בשבח ספרו ואמרתי הכל מודים שהוא חטיבה גדולה שאין כיוצא בה. זהו שבח לא ענייני, חנפני וסתמי, המתחמק מהאחריות האישית לפי "שהכל מודים". שורות 141–144. תגובת נאמן בנוסח ב': החזיר יקותיאל פניו ממני והניחני והלך לו.

הרפלקסולוגיה של נאמן היא ביטוי לעצמת הטעות או הסטיה והחטא של המספר. שורות 145–223. כאן בא הקטע הארוך של נוסח א', הוא שהסב בעיקר את תשומת-לב החוקרים לחשיבות ערכו של הנוסח. קטע זה חושף ארוכות את כל צפוני-נפשו של המספר כשהוא מתפתל ביחסו לספר. מתברר שגם דעותיו הכופרניות של המספר הן צורה של העמדת-פנים ולא רק עמדותיו החיצוניות הדתיות. המספר פשוט לימד עצמו לטעון טענות "מתקדמות", לפי הצורך והשעה. שורה 138. נוסח א': לפי דעת המספר שבחו של יקותיאל נאמן "שטרח וידע לפרסם טיבו בעולם".

לפיכך פעילותו של יקותיאל נאמן היא בתחום הפירסום ויחסי הציבור. תגובתו של נאמן היא הסעת עיניו מן המספר, שמצפוננו אינו נקי. ראייה לכך שהמספר יודע לפרש פשר הסעת העיניים: יודע בדיוק מהן תביעותיו של יקותיאל נאמן ללא שהלה פוצה פיו: "כאדם האומר מוטב להניח דברי השבח ולקיים דברי הספר" (שורות 142–143). שורות 145–159. נוסח א': ניסיון שני למציאת צידוק שלא לקיים את דברי הספר: "בן דורי אני והספר ישן". הבעיה כאן אינה עצם הטענה, אלא שהמספר לימד עצמו לטעון טענה זו אף-על-פי שאינו מאמין בה: "אפשר כפוי טובה הייתי באותה שעה" (שורה 151). טענה שלישית: "האמת שלי היתה חביבה עלי" (שורה 159). מתברר שטענת חופש הפרט או קדושת הסובייקטיביות היא טענה שהמספר לימד עצמו לטעון, ואף היא אינה מוצגת כאמת.

הפגישה הנוכחית והרהוריו של המספר על הספר בשני הנוסחים רוויים שפע של קולוקאציות המזהות את ההתייחסויות המסורתיות לתורה¹⁰ והקבל, "הזמנים משתנים והדעות מתחלפות" ('על כפות המנעול', עמ' עז). טיעון זה היה בידי רבי יהודה הנשיא והרמב"ם כשבאו לכתוב את המשנה ואת "היד החזקה". שורה 180. נוסח א': "ואף על פי שאני יודע שיש אדון".

אין לפסוק האם המספר טוען זאת מחמת פחדו ותלותו בנאמן או שבוידיו זה הוא מגלה את אמיתתו אותה הוא מסתיר מחמת האופנה המקובלת.

שורה 183. נוסח א': טענה רביעית: "ואיני טוען כנגד כולו אלא כנגד מקצתו". זו הטענה שמוכן לקבל הלל ברזל, אבל לא המספר המובלע ולא המחבר. הרטוריקה של הטקסט מציגה את כל הטענות הללו כחולשות. מדוחי היצר והעצלנות עשו יד אחת כדי שלא להביא את המכתבים לדואר.

שורה 216. נוסח א': הדינמיקה של ההתפתלויות נמשכת עד לסוף הקטע. שוב חוזר הביטוי "כבשתי את האמת שלי בלבי". כאן המספר חוזר בו מחזרתו הקודמת וחושף באופן ברור יותר את נפתולי נפשו.

שורה 226. בנוסח א' נאמן חוזר אל החלון ומכאן למד המספר: "ברם הוא לא שמר לי עברתו" בגלל צערו של המספר ולא בגין שתיקן את דעותיו, ואילו בנוסח ב' יש מצידו של המספר ביטוי של חזרה בתשובה ולכן "חזר ובא" (שורה 227): "עמדתי

- וטירפתי את לבי מתוך צער ומתוך חרטה על כל מה שאמרתי". (שורות 224–225).
- שורה 236. נוסח א': חשיכה מטאפורית: "חשיכה גדולה היתה אותה שעה".
- שורה 239. נוסחים א' ו-ב': אכלו של משה.
- השווה ב'לפנים מן החומה', בסיפור "הדום וכסא", עמ' 138.
- מלבד ההערות החשובות של הולץ (הערה 9 במבוא) לגבי מקור הביטוי ומשמעותו ניתן לראות בהרחבה את הרקע למנהגי מנחה של שבת הקשורים ב"אכלו של משה" בספרו של דניאל שפרבר על מנהגי ישראל.¹¹ אכלו של משה הוא ציון מטאפורי לצערו של יקותיאל נאמן, שהרי הוא, משה, המתאכל בסיפור על המצב אליו נתדרדר המספר ונתדרדרה תורתו של משה.
- שורות 239–244. נוסח א': "לא נתעסקו בתורה. כנגד זה עמדו ודרשו באותו ספר. כל מה שעלה בלבו של אחד מהם מצא בו רמז לדבריו".
- זהו רמז לסוג הפעילות של המספר כלפי הספר שאינו לומדו אלא דורשו. כלומר, כל התמונה אינה אלא תמונה מטאפורית בעיקר, המפרשת את הסיטואציה הנפשית בתמונה.
- שורה 242. נוסח ב': חשיכה גמורה.
- מטאפורה המתארת את המצב הפנימי בו נמצא המספר.
- שורה 252. נוסח ב': המספר חוזר לתמונת הרחוב הירושלמי, תמונת החולין — כיצד הכל מנסים לצנן עצמם בגזוז. ראה מאמרו של שמואל לייטר המציין את הקונוטציה בין לשכת הגזית שבבית המקדש ל"לשכות הגזוז" (קיוסקים).¹²
- שורה 268. נוסחים א' ו-ב': כוח המדמה.
- הכוח המדמה מופיע כישות הסיפור, כמו גרסלר או חפני, והוא בדרך כלל ניגודו של השכל:
- שורה 270. נוסח ב': כמו "פתאום העלה לפני מיטתו של אדם חולה" שאינו אלא המספר עצמו המוטל על ערש דווי והשווה 'לפנים מן החומה' ופירושי ב'קול הנשמה'.¹³
- המצוות הן הרפואות: במשלי הכסיל והתרופות האופייניים לספרות המחשבה והמוסר.¹⁴
- שורה 282. נוסחים א' ו-ב': ההליכה מאפשרת למספר לחזור בו ולהרהר. שוב בגין העצלנות: "וכי אין רופאים אלא הוא". כאמור, התרכובת עצלנות הכרוכה ביצר הרע היא הגורמת לשיתוק כללי, לחוסר הכרעה המלווה את המספר במשך כל הסיפור.
- בקטע זה פועל הכוח המדמה בשירות היצר הרע לעומת הופעתו הקודמת, שם שירת את היצר הטוב.
- שורות 290–291. נוסח א': "לא הלכתי לסעוד מחמת כוח המדמה ולא הלכתי לבית הדואר מחמת השכל" ודומה לו נוסח ב': הכוח המדמה הוא גם כוח המוליד מטאפורות נוספות בסיפור, מהן מרכזיות ומסייעות לפענחו.
- שורה 300. נוסח ב': ההכרעה היא לטובת "בית האוכל". כוח המדמה מסייע ליצר הרע (שורות 313–314, נוסח ב'): "וכוח המדמה סייע אותי והעלה לפני יותר ממה שאדם בינוני יכול לאכול ולשתות". זה גם הביטוי לחטאו העיקרי של המספר, הכניעה לתאוה, המנוסח בבירור רב בסוף הסיפור. המספר ביקש פת שלימה בזמן שידע שפרוסה אחת מספיקה לו. כאן עולה לראשונה מוטיב ההתעללות של עולם השטן. מוטיב זה מפותח כבר בתלמוד ויותר מכך בספרות הזוהר.¹⁵ הוא המחשה של הרעיון הגלום בפסוק "לפתח חטאת רבץ ואלריך תשוקתו ואתה תמשל-בו" (בראשית ד, ז).

ההיזכרות בנאמן מגבירה את הרצון להיפטר ממנו באמצעות משלוח האיגרות כדי שהנאת הזלילה תהיה שלימה. שוב זו תחבולה דיאלקטית של היצר הרע: לקיים מצווה כדי להשליך אותה כעצם ליצר הטוב על מנת לעשות את רצונו של היצר הרע.

שורה 310. בנוסח ב' מתפתחת הפלגה ארוכה בפיתוח הדמיון של הרעב. הביטוי "שולחן מלא" הוא ציון מטאפורה אליגורית בספרות המשנה והתלמוד לציון חלקו של האדם בעל הזכויות הזוכה לשבת בעולם הבא וזאת על-פי איוב לו, טז.¹⁶ השולחן המלא הוא ביטוי לחלקו השלם של אדם בעולם הבא והרבה אגדות חז"ל יש על אנשים שאכלו, או כמעט אכלו, את עולמם בחייהם, ולכן ימצא שולחנם חסר. בהקשר הסיפור הביטוי "שולחן מלא" הוא מהופך ומציין שולחן של זלילה.¹⁷

שורה 344. נוסח ב': ולא יטריחו אותי האגרות. פירושו מצוות כמשא, ובלשון ספרות ההלכה "מצוות כמשאוי" — שלא יהיו על האדם המצוות כמשא. אך גם ההחלטה להיפטר מהמצוות בלתי אפשרית, כי שוב תנצח העצלנות מתוך שיתוף פעולה בין הכוח המדמה לשכל. כך בנוסח א': "וכח המדמה העלה לפני כל מיני מגדים והשכל היה מסייעו" (שורה 352).

שורות 361–365. נוסח ב': בהרף אחד המספר מחליט כביכול שתי החלטות הפוכות: ללכת לבית האוכל "ואתה רעב", ולעומת זאת "אף על פי כן לא השגחתי בי והלכתי לבית הדואר".

שורה 368. בשני הנוסחים משל "שני הדרכים" — ראה מקורות¹⁸ ומקבילות בכתבי עגנון. ב'אורח נטה ללון', עמ' 414: "משל לאדם שהיו לפניו שני דרכים"; 'שירה', עמ' 382 ו'לפנים מן החומה', עמ' 16. ההחלטה:

ההכרעה החיובית גורמת כמעט להצלחת המספר העומד באחת לפני בית הדואר. נוסח א', שורה 383: "והלכתי בזריזות יתירה"; נוסח ב', שורה 380: "לא יצתה שעה קלה עד שנמצאתי עומד לפני בית הדואר".

פרשת גרסלר:

בעקבות בנד פירש הולץ את השם גרסלר על-פי הגרמנית שהוראתו "מדהים", "נורא", "מפלצתי".¹⁹ בנוסח א' המספר מזהה מיד את גרסלר כאדם שבמרכבה (שורה 386), לעומת נוסח ב' המציג את חידת האדם המיוחד שיש לו שני סוסים ועושה שחוק בעוברי דרכים (שורה 389).

שורה 400. בית-הספר החקלאי — השווה ל"שבועת אמונים".²⁰

אפיוני השטן:

שורה 407. נוסח ב': וכאן בארץ ישראל הוא משטה בכל אדם. ראה מקבילות על "חיבתו" של השטן לעולים לארץ-ישראל. השטן מנסה את כל העולים אליה. וראה 'אלו ואלו', עמ' תצו–תצז, תקכא; 'עיר ומלוואה', עמ' 533; "כיסוי הדם", בתוך 'לפנים מן החומה', עמ' 80; 'פתחי דברים', עמ' 102–146.

שורות 408–410. נוסח ב': והוא הרי אדם משכיל ובעל נימוסין, ואף על פי שהוא בעל בשר אין בשרו ניכר מחמת השכלתו.

הקישור בין השכלה, נינוחות ושטניות קשור בזיקה להיותו של השטן "אשכנזי" כלומר גרמני. השווה, דרך משל, 'הכנסת כלה'.²¹
 שורה 412. נוסח ב': שכל רואיו נמשכין אחריו.
 ההימשכות אחר גרסלר: השווה 'הדום וכסא'.²²
 שורה 431. נוסח ב': שמיום שעמדתי על דעתי מכירו אני.
 אפשר מיום הלידה ואף ממעי אמו. הדבר תלוי בהשקפה מאימתי ניתן היצר הרע באדם.²³ מקובל הוא שהיצר הטוב ניתן באדם מיום הבר-מצווה.
 שורה 435. נוסח ב': יכולני לומר שאני חביב עליו יותר מכולם.
 זהו ביטוי להרגשת ערך ונבחרות והרגשת אשמה המלווה את כתבי עגנון העוסקים בהטפלותם של המספר לשטן והשטן למספר כמו בשאר סיפורי 'ספר המעשים'.
 שורה 439. נוסח א': תענוגים ותענוגות.
 השווה לקהלת ב' ח': "עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושרות".

פרשת השרפה:

שורה 442. נוסח ב': חכמה יתירה ניתנה לו למר גרסלר.
 על-פי "בינה יתירה נתן באשה". זהו מדד רבה על הפסוק "ויבן [...] את-הצלע" (ברא' ב כב). המישלב "חכמה יתירה" מציין מבע שלילי. "מתוך שהיתה בהן חכמה יתירה היו מואסין בבני אדם" — ראה אנצ'ר המדרשים (איזנשטיין), עמ' רמז.
 שורה 459. נוסח א': לא באה אותה צרה אלא על ידו.
 הטחת אשמה ישירה ומודעות מוחלטת לתפקידו השלילי של גרסלר. בביטוי זה המספר מבטל את דו-המשמעות שעלתה ב"שבחים" הקודמים שהעניק לגרסלר.
 שורה 456. נוסח ב': וכל קנייני עלו באש.
 זהו פרט ביוגרפי מפורש. ראה מכתבו של עגנון למ"א ז'רננסקי, 'מעצמי אל עצמי' (תשל"ו), עמ' 7: "בעטיו של מומר אחד שהבטיח את סחורתו והצית את הבית".
 המושג 'קניינים' קשור לקניינים המדומים, חפצי האדם בעולם הזה. השווה ל"כדמי ימיה": "מה יתאונן אדם חי על הפסד הקניינים המדומים".²⁴
 שורה 470. נוסח ב': "אריגין של ניר" — איפיון הסחורות המדומות שהציפו את השוק במלחמת-העולם הראשונה ולאחריה. השווה מקבילות בעגנון הקשורות בביטוי "קודם לימות המלחמה" ('אורח נטה ללון', 'עד הנה', ועוד), וכן בסיפור "לפי הצער השכר" ב'האש והעצים' עמ' י, מופיע עני המתכסה "בכלי נייר".
 שורות 479–480. נוסח ב': במקום הדיווח או האשמה הישירה שבנוסח א', מפותחת תמונת הפיתוי של גרסלר בנוסח ב' וחלקו הישיר בביצוע השרפה: "עם שהם משיחים הדליק לו מר גרסלר ציגרה אחת ואמר זרוק גפרור זה לתוך אשפה זו".
 שורה 503. רק בסיכום הקטע בנוסח ב' מאשים המספר ישירות את גרסלר "שבצעטיו נשרף ביתי". ראה לעיל, שורה 456 נוסח ב', הלשון הזהה.²⁵
 שורה 504. בנוסח ב' המספר מעלה סיבה נוספת, שאינה מופיעה בנוסח א', מדוע שוב לא יהיה לו עסק עם גרסלר לעולם: "ומפני ששקעתי עצמי בספרו של יקותיאל נאמן".
 שורה 507. נוסח ב': ההתמקדות בעלייה לארץ והנחת "כל תפנוקי הזמן" גורמת

לגרסלר שיניח את המספר. כלומר, המספר יודע שהבחירה בהליכה לבית הדואר היא תנאי להסתלקות גרסלר.

העלייה לארץ:

שורה 511. נוסח ב': גרסלר מזדמן תחילה. השווה "בלבב ימים" ו"כיסוי הדם". מוטיב השטן המזדמן במקום של קדושה.

שורות 517–530. התנהגותו של המספר בספינה, נסיונות ההתחמקות שלו מגרסלר וכשלונם מפותחים רק בנוסח ב'. עגנון בונה תהליך מדורג, הולך וגובר, של ההזדקקות לגרסלר, כפי שהוא נזקק לגרסלר בשעת פדיון המטלטלים וסיוע במעבר המכס, ובכך הוא "מתלכלך" בשעת כניסתו לארץ. כך גם הזדקקותו של המספר לגרסלר ותלותו בו ככל שהוא "פנוי" יותר (שורה 536 בשני הנוסחים), שהרי אשתו בחוץ-לארץ. "אדם פנוי הייתי באותם הימים והיה הוא מצוי לי בכל עת" (שורות 536–538).

שורה 553. נוסח ב': כיון שראיתי את מר גרסלר לפני בית הדואר — מוסף בנוסח ב'. הרי שוב מוטיב הידחקותו של השטן לקדושה. ההידחקות לקדושה באה בנוסח א' לפני-כן.

נוכחותו של גרסלר חזקה מן הרעב ומהאיגרות גם יחד, כי הוא אבי המאבק של היצר הרע.

חפני:

דמות הבאה להציל את המספר מגרסלר כפי שיקותיאל נאמן יציל את המספר בהמשך. חפני השען, שורה 565. נוסח א': פירושו חפני הקוצב את זמן האדם ומזהירו מהבלי העולם הזה וכך הוא בא להזהיר את המספר מ"תפנוקי הזמן".

שורה 571. נוסח ב': המצאתו של חפני, "מצודת העכברים", קשורה לפסוק בקהלת ט, יב ולמשנה באבות (ב טז) המשתלשלת ממנו: "ומצודה פרוסה על כל החיים". בהמשך חפני גם מכונה "בעל המצודה". השווה גם "הדום וכסא"²⁶.

השתמטות המספר מחפני היא מעשה המגביר את כוחו של גרסלר, המתגרה במספר. הפגישה בחפני היא ניסיון למספר.

המספר, המוציא את המושכות מידיו של גרסלר כדי להימנע מפגישה עם חפני, הוא מצפוננו השופט אותו, גורם להתהפכות המרכבה.

שורה 600. נוסחים א' ו-ב': איני בקי בהטיית סוסים.

רמיזה הקשורה לפיתויי המין שהמספר נתון להם, או שזו שנינה של עגנון, המתרה במספרו. על-פי המקור עיין ברש"י לתלמוד, חגיגה טו, א.

שורה 621. נוסח ב': הביטוי "כשהגיעה צרתי עד האף". כנראה תרגום מיידיש: ביז די נאז.

שורה 622. נוסחים א' ו-ב'. נוסח א': בא עגלון אחד; נוסח ב': בא זקן אחד עגלון. בנוסח ב' המספר משתמש בכינוי המדרשי-אגרי "זקן אחד", שכבר היה כינוי בסיפור זה למשה רבנו. "זקן אחד" בתלמוד, באגדה, במדרש ובכתבי עגנון הוא כינוי עקבי לאליגוריציה של הדיוקן האלוהי, ולעיתים נדירות יותר השטני, וכן הכינוי "ההוא שבא"²⁷.

שורה 628. נוסח א': המסקנות שהמספר מסיק מפציעותיו הפוכות למה שהיה צריך

להסיק. מנחם עצמו באמצעות ההליכה למלון כמו מנשה חיים ב"והיה העקוב למישור",²⁸ המפצה עצמו באמצעות סעודות ובכך מודגם מנגנון ההונאה העצמית.

בתוך בית-המלון:

שורות 645–651. עניין השבת, הנשים והתינוקות, המופיע בנוסח א', סולק מן המלון בנוסח ב'.

שורה 655. נוסח א': בקשתי לחטוף ולאכול לחטוף ולשתות. נוסח ב': בקשתי לחטוף דבר מן השולחן לסעוד את לבי.

מכאן ואילך המספר מתוודה על דחפי החטיפה מן השולחן, הנובעים מן הצורך בהשפלה עצמית במשך כל הסיפור. זו דרך של הענשה על רגשות האשם של המספר. הסיבוכים הללו בונים את העמדה האסוציאלית של המספר. מכלול הנושא שזור ציר קומי בורלסקי עד סוף היצירה, המשקף את הטכניקה המייצגת את ההשתעבדות ליצר הרע. עניין הסעודה והעולם הזה דומה לבי הילולא (לבית המשתה), כדוגמת הביטוי "חטוף ואכול חטף ואכול" (על-פי עירובין נד ע"א).

המספר בונה את הכרת הבלימה מול דחפי החטיפה כריתמוס של הקטעים האחרונים. מול רחיצתו מן הלכלוך, המופיעה בנוסח א' (שורות 628–629) מופיע תיאור עצמת פיתויו של המקום ולוח המזונות (נוסח ב': שורה 667) כאשר ניסיון הבלימה של הדחפים האסוציאליים מתבטא ברצונו של המספר להתאים עצמו לאווירה ה"בינלאומית" של המקום.

חזרה לריתמוס הפתיחה המסיים גם את הסיפור. הביטוי מהווה "תירוץ" בלתי מספיק במכוון. באמצעותו נלחם הסופר או מספר-העל במספר.

שורות 685–692. בנוסח א' המספר מזמין "כמה מיני מאכלים" ולבסוף "פת שלימה", ואילו בנוסח ב' מתואר הבולמוס שבו נתון המספר לעומת הרצון להתחזות לאדם מן היישוב. אפקט זה מודגש באמצעות הביטוי ההמוני "הראיתי על לוח המזונות ואמרתי לו שיביא מה שיביא" (שורות 684–685). "וכדי שלא אהיה בעיניו הדיוט שאוכל ואינו בורר הוספתי ואמרתי לו דרך חשיבות אבל מבקש אני פת שלימה" (שורות 689–692).

"פת שלימה" פירושה לחם שלם ואין לה שום משמעות הקשורה בקולוקאציה מן המקורות, כפי שטרחו להראות חלק מקודמי.²⁹ הפת השלימה באה לציין כסמל את 'העיניים הגדולות' של האדם בעולם הזה. "בקשתי לי פת שלימה בזמן שפרוסה אחת היתה מספיקה לי" (נוסח ב': שורות 708–709). הדגמת השטיות של האדם היא הצידוק לחדירתו של גרסלר.

עגנון מפתח סידרת פגישות מטעות בין המלצר לבין הלקוח, המשקפות התעללות שהיא עונש על בולמוסו של האורח.

שורה 700. נוסח א': קפצתי כנגדו ליטול את חלקי.

בנוסח ב' נשמטה המלה "חלקי". מלה זו מדגישה יתר על המידה את עניין השכר והעונש בעולם הבא, כמו "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (סנהדרין ז, א).

וראה שורות 732–733 בנוסח א' בהמשך: "שסוף סוף אקבל אף אני את חלקי. אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו" — רמז מן המקורות התלמודיים המתאר את השכר והעונש בעולם הבא.³⁰ עניין זה מחזק את דעתנו שעיקר הסיטואציה היא חרדתו

של המספר, הנמצא על סף העולם הבא, מן הדין הקשה הצפוי לו, כפי שהדברים מתרחשים ב"הדום וכסא".

שורה 709. בנוסח ב' עגנון שם בשנית בפי המלצר את הכינוי המרכזי "פת שלימה" ומתגרה באמצעותו. "הלוא האדון מבקש פת שלימה".

שורה 722. נוסחים א' ו-ב': מעין פתגם המתורגם מידיש: "כל הממתין הרבה מקבל הרבה".

שורה 730. בנוסח א': בקושי שלטתי בעצמי.

היינו הרהור הגיוני המתאר את המתח שבין הרעב לבין הדחף לחטוף, לעומת נוסח ב' שבו הושמטה המלה "בקושי".

הרהורים ווידויים מטורפים: "שלטתי בעצמי" כציון עובדה אובייקטיבית. בהמשך מופיעה 'לוגיקה של משוגעים' כמו אצל הירשל הורוביץ,³¹ המתבטאת כדלקמן (שורות 735–736): "כשם שאני איני חוטף מאחרים כך לא יחטפו אחרים את שלי".

שורה 737. נוסח ב': ושוב תרגום של ניב מידיש: "נמתין קצת ונקבל את שלנו". בין נוסח א' לנוסח ב' קיימת מערכת של קיזוזים מבחינת סך כל הרמזים הקשורים לשדה הסמאנטי של "העולם הבא":

שורה 748. נוסח א': לפי שחשבתי שהגיעה שעת; שורה 747. נוסח ב': כדי להעלות את זכרוני לפניו.

שני ניבים הקשורים בעולם הבא.

הנחות הצדק של המספר, שכל מי שבא ראשון מקבל קודם, משתבשות לחלוטין. הסיטואציה נהיית יותר ויותר קפקאית ובמקביל קומית, כגון הספק שהמספר מנסה לטעת בלבו: שמא נתחלף המלצר. בכך הוא מנסה להחזיר את ההגיון והצדק לסיטואציה הגיהנומית. המספר מסרב לקבל את התנהגות המלצר כהתעללות, שהרי קבלה שכזו תשפיל את המספר, ולכן הוא מעדיף לפרש את התנהגות המלצר כדי שהמספר לא יימצא מזולזל.

לאחר שהפיתרון, שהמספר מציע להסברת התנהגות המלצר, טופח על פניו, המספר מבין שהוא נדחה. למעשה הוא גם יודע את התשובה (שורה 773, נוסחים א' ו-ב'): "מפני שבקשתי פת שלימה". אלא שהוא מוצא גם כאן צידוק טכני לדחייה, ולא זלזול של המלצר. העיכוב הוא מפני שהוא ביקש פת מיוחדת והרי זהו שבח לטעמו הטוב כביכול (שורה 774, נוסחים א' ו-ב'): "פת שכזו אינה מצויה" ... (שורות 775–776, נוסח ב'): "הם ממתנים עד שיביא הנחתום פת חדשה".

המצוקה מוליכה את חזיונות המספר לדוגמה של הסתפקות בפרוסה אחת הממלאה כל חלל עולמו; פרוסה המציינת את נקודת-המוצא של המספר כתינוק בעולם הזה; פרוסת האושר. שורות 785–786, נוסח א': "מאותן החלות שאכלתי אני בילדותי". שורה 786. תוספת נוסח ב': "שהיתה אמא עליה השלום אופה לנו לחג הפורים". פרוסת החלה קיבלה תוספת קונקרטיית ונוסטלגית המבטאת את הגעגועים לשלמות הקשורה בעולם המיתי ובהסתפקות במועט.

בנוסח ב', שורות 802–803, עגנון מוסיף קטעי השהיה פסיכולוגיים לפני הקאטאסטרופה, העמדת פנים של חשיבות עצמית, בלימת הבולמוס: "ישבתי לי בנחת דרך חשיבות כאדם שאינו בהול על אכילתו".

שורה 811. בנוסח א' המספר כבר חושד שהמלצר כועס מפני "שהטרחתיו ביחוד". בנוסח ב', שורה 813, נמחק החשד ומוחזר הביטוי "פת שלימה" במקום ציון הוויתור "פת בצועה" בשורה 813, בנוסח א'.

עשר ומחצה:

ציון קולו של השעון הקוצב את זמן הסיום, סיום המשתה, סיום החיים. קול השעון מעלה את הידיעה הלא מודעת שדינו של המספר נגזר. זמנו הקצוב לו תם. בנוסח א', שורות 823–824, לאחר ידיעת השעה ש"נדמה היה לי שאין מן המדה לחשוב על אכילה ושתייה באותה שעה". בנוסח ב', שורות 321 ו-331, "עשר ומחצה שעה היא ככל השעות. אף על פי כן אחזתני רעדה".

בנוסח א', שורות 830–840, המספר מנסה לברוח ומפיל את המכבדת. בנוסח ב' קול השעון מעורר את מצפוננו של המספר, אך מאוחר מדי כמו בסיפור המלבוש. המספר הקם כדי להביא את האיגרות נתקל במלצר ומתחוללת מהומה. שורות 859–860. בנוסח ב' יש פיתוח נוסף של הסאדו-מאזוכיזם. "הכרתי מדבריו שאותה סעודה [...] שלי היתה".

שורה 863. בנוסח א': "ישבתי (...) כרעב בין השבעים" — על-פי קהלת ומסכת דרך ארץ זוטא.³²

שורה 868. בנוסח ב': אותה שעה טסה הנפש. בנוסח ב' באה כאן תוספת חשובה ביותר המלכדת את החזיון של הנפש, שיצאה ומשוטטת וטסה בעולם, עם "המחזה" של הנפש היוצאת מחמת הרעב. "בית הבישול" ו"בית הדואר" הפכו לסינונימים של גיהנום וגן-עדן. השווה "הדום וכסא" ופירושי ב"קול הנשמה".³³

לאחר כיבוי האורות נותר המספר לבד ועדיין הוא מאריך תוחלתו מפני שבעל המלון (השטן) הבטיחו. הוא מגלה שהמכתבים נתלכלכו כבסיפור "המלבוש".

היסודות הדימוניים והמקאבריים גוברים. קול השעון וקול העכבר לצד התפאורה הנוספת הופכים את החלל שבתוכו נמצא המספר לקבר: "נתמלא כל החדר דממה שחורה [...] ונשמע פתאום מעין קול [...] וידעתי שנעלו את חדר האוכל מבחוץ. שוב נשמע קול מפתח" (שורה 924 בנוסח ב' — השווה סוף קהלת); ובעיקר הביטוי "כקול מסמר שתוקעים בבשר" כמו המימרה: "קשה רימה למת כמחט בבשר החי".³⁴

"מה לעשות, נעלו את החדר והסיחו דעתם ממני" (שורה 925, נוסח ב'). נעלו את הקבר ועתיד המת להשתכח מהלב.³⁵

שורה 927. נוסח ב': "קימצתי את עיני". אולי קשור ל"עימוץ עיניים" הקשור במתים: "מעצמין את עיני המת".³⁶

העכבר המנקר בעצמות הוא המשך המטאפורה של הקבר והכוונה, מלבד העצמות שעל השולחן, עצמות השלד של המספר.

המת אינו יכול להבריח את העכבר. ראה מסכת שבת.

וראה את חרדת הדינמיקה של הכרסום. נוסח א', שורה 947: "ואחר-כך בעורי ואחר-כך בבשרי", לעומת נוסח ב', שורה 947: "אחר-כך ברגל ואחר-כך בכל הגוף כולו".

סיום הסיפור בנקודת ההתחלה מקביל במשהו למשל השועל האיזופי שבא רעב ויצא

רעב, אם כי יש תקווה מחודשת מפני שהמספר למד לקח מסוים מן הסיוט (נוסח ב', שורה 1008): "אחר שרחצתי עצמי מלכלוכי", מזוועת הרפש שבו נתגלגל בסיוטו ואפשר שיתגבר על יצרו בשעה שייצא לקחת מזונותיו.

הערות

- 1 על חרדת המוות: ראה פירושי לסיפורו של ש"י עגנון "הדום וכסא" בספרי קול הנשמה, 1985, עמ' 45–22; וכן סיפורו של עגנון "לאחר הסעודה" שגם הוא נדפס בלפנים מן החומה.
- 2 ראה גם פירושה של רעיה הרן לסיפור זה: "לאחר הסעודה" לש"י עגנון – סיפור של מיתה – אוטוביוגרפיה עתידנית, ביקורת ופרשנות, 25, ניסן תשמ"ט, עמ' 5–19.
- 3 עגנון: אסתרליין יקירתי, שוקן, 1983.
- 4 ראה גם בהמשך הסיפור, "אדם פנוי הייתי באותם הימים". כמקבילה ל"אדם בודד" – עז, עמוס: מנוחה נכונה, עם עובד, 1982, עמ' 106. "אם אדם יושב בודד מיד קופץ עליו השד".
- 5 הכנסת כלה, עמ' ז: "תקפו לבו על עסקי אכילה ושחיה מנצחו בדף גמרא".
- 6 פיוט האש: "הפיוט העגנוני הוא חיקוי לפיוט 'וחיות בוערות מראיהן כגחלי אש' המושר בשחרית ליום הראשון של ראש השנה לפי מנהג ספרד". הולץ מביא שם את מקורות פיוט זה על-פי דוידזון [הולץ, 11 לעיל, עמ' 299].
- 7 ראה, "שולחן מלא": אלו ואלו, "יששכר וזבולון", עמ' שט ועשרות מקומות נוספים.
- 8 השווה ספר המעשים, סיפור "המכתב" בתוך סמוך ונראה, עמ' 243, בעיקר "אבטומבילים רצים, ואנשים אצים, אלו מגדלים בלורית ואלו מגדלים פימה, אלו מרחפים באויר ואלו תלויים על בלימה" (וכן כל הקטע שם במקאמה סאטירית).
- 9 צורת הזקן היא סינקדוכה, פרט המייצג את בעליו, כדוגמת זקנו של ריבאייזין בסמוך ונראה, עמ' 159, וזקנו של גדליה קליין בעמ' 225.
- 10 צירופים לשוניים המזכירים התייחסות המסורת לתורה. מישלבים לשוניים על-פי מקורות: נוסח א': "הלא הזמנים משתנים והדעות מתחלפות". וכן "צדקה עשה עם הבריות שנתן להם את ספרו". נוסח ב': "ויש שמכוונים את אבריהם להיות עושים הכל כמו שכתוב בספר". השווה הקטע להערכות הציבוריות על ספרו של גינת ב"עידו ועינם", עד הנה, עמ' שמד, ולספריו של ד"ר לוי בעד הנה – עמ' כג, לב, קלח, קסא, קסח, קסט, קע. "ואפילו כל העולם חוזר לתוהו ובוהו דבר אחד מדבריו אינו בטל לעולם".
- 11 אבלו של משה: ראה הערותיו של א' הולץ במאמרו הנזכר [11 לעיל, עמ' 310], המביא מקורות אחדים למסורת על פטירתו של משה רבנו בשעת המנחה בשבת, ובהרחבה בספרו של דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, מקורות ותולדות, "נשיא שמת ואבלו של משה", מוסד הרב קוק, תשמ"ט, עמ' ריב-רטז.
- 12 Leiter, Samuel, "The Ironic Imagination", *Conservative Judaism*, XXI, 22 (Winter 1967), pp. 1–26.
- 13 ה' ויס, קול הנשמה, עמ' 22–27, המנתח את חוויית המוות ואביוניה ב"הדום וכסא" שבלפנים מן החומה לעגנון, שוקן, תשל"ו.
- 14 משל הכסיל והתרופות ראה ריה"ל, "ספר הכוזרי", מאמר ראשון.
- 15 איפיונים של עולם השטן בספרות התלמוד: "יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף כעבותות העגלה" (סוכה נב ע"א), וכן בהמשך: "אמר רבא: יצר הרע – בתחילה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש". זוהר כנ"ל, ראה אוסף מאמרי הזוהר בנושא בספרו של י' תשבי, פרקי זוהר, ספריית דורות, מוסד ביאליק, כךך ראשון, ח"ב, עמ' 225–238.

- 16 "ונחת שלחנך מלא דשן", איוב לו, טז.
- 17 לעיל הערה 7.
- 18 משל שני דרכים: התורה הזו דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג; היטה בשל זו מת באור הטה בשל זו מת בשלג, מה יעשה יהלך באמצע. (ירושלמי, חגיגה, פרק ב', הלכה א').
- 19 הולץ מביא במאמרו [9 לעיל, עמ' 303] את הצעתו של בנד לפירוש השם גרסלר ומשלימה: גרמנית Gräßlich שהוראתו "מדהים", "נורא", "מפלצתי".
- 20 מקבילות נוספות לבי"ס חקלאי, ב"שבועת אמונים", עד הנה, עמ' רמו.
- 21 מקבילות על אשכנזי כשטן, בהכנסת כלה, עמ' פט, רצח, רצט, שו, תב.
- 22 ההמשכות אחר גרסלר, "שהכל מבקשים קרבתו". ב"הדום וכסא", לפני מן החומה, עמ' 106–107. וראה בקול הנשמה, עמ' 36.
- 23 מאימתי יצר הרע נתון באדם. בראשית רבה (וילנא), לד/י.
- 24 על כפות המנעול, "בדמי ימיה", עמ' יט: "מה יתאונן אדם חי על הפסד הקניינים המדומים", וכן עוד הרבה בכתבי עגנון.
- 25 הפרט הביוגרפי על שריפת הבית בהומבורג, במעצמי אל עצמי, עמ' 7. ראה גם בספרו של חיים באר, גם אהבתם גם שנאתם, עם-עובד, תשנ"ג, עמ' 222–230. וראה עוד הקשר בין "פת שלימה" לסיפור "המכתב" ולדמותו של גדליה קליין שהוא הייצוג הדיאלקטי של "זקן אחד", יקותיאל נאמן וגרסלר גם יחד.
- 26 מצודה פרושה, והשווה "הדום וכסא". וראה מצודת עכברים: "בנערינו ובזקנינו", עמ' קיד–שלא; שירה, עמ' 208; עיר ומלואה — "בית המועצות הקטן", עמ' 261; "תכריך של סיפורים", עמ' 18–19; הכנסת כלה, עמ' נ'; אלו ואלו, עמ' שעט; עד הנה, עמ' שג.
- 27 "זקן אחד" בסיפורי עגנון, פירוט חלקי: הכנסת כלה, עמ' צב, רטו, רמח, שמא, שמה, שפד; אלו ואלו, עמ' לט, קעא, קעג, ש, שמג, שמד, שע; וראה בתלמוד "ההוא סבא" (רשימה חלקית): ברכות ה, ב; ח, ב; שבת כג, ב; לג, ב; לד, א; צה, ב.
- 28 מקבילות ב"והיה העקוב למישור", אלו ואלו, עמ' פד, קב–קג.
- 29 אברהם הולץ [9 לעיל] וכן בנד [12 לעיל].
- 30 יומא לט, א; חגיגה טו, א; קה"ר ה.
- 31 עגנון, על כפות המנעול, "סיפור פשוט", עמ' רטו. "בוא וראה אדם צועק — מרחמים עליו, קורא קוקוריקו אומרים נשתטה" וכו'.
- 32 מסכת דרך ארץ ז (ג).
- 33 הלל ויס, קול הנשמה, שם, עמ' 22–45.
- 34 "קשה רימה למת כמחט בבשר החי", ברכות יח, ב.
- 35 פסחים נד, ב.
- 36 תלמוד בבלי, מסכת שבת, קנא, ב. "אין מעצמין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת נפש".

חילופי גרסאות לסיפור "פת שלימה" לוחות השוואה

הסיפור "פת שלימה" נתפרסם ארבע פעמים: לראשונה בשבועון "מאזנים" (בעריכת ש' צמח), שנה ד גל' כח-כט (גליון המוקדש לח"ג ביאליק במלאות לו שישים) מיום ז' בטבת תרצ"ג (8.1.1933), עמ' 50-53.

בפעם השנייה נדפס בשינויים גדולים מאוד (ראה להלן) בירחון "גזית" (בעריכת גבריאל טלפיר), כרך ג חוב' י (לד), טבת-שבט-אדר ת"ש, עמ' 3-6.

בפעם השלישית נדפס בשינויים (ראה להלן) בתוך "אלו ואלו", שהוא הכרך השמיני של כל סיפורי עגנון על פי מניין הכרכים של 'מהדורת ברלין' (כ"ס 1), ירושלים תש"ב (1941), עמ' רט-רכג. כאן נכלל לראשונה בסיפורי "ספר המעשים". במהדורה זו רבו השינויים בייחוד באמצע הפרק העשירי למן "ושוב נשמע קול שעון" (סוף עמ' רכב) ועד "קראתי לו ולא ענני" (אמצע עמ' רכג).

בפעם הרביעית נדפס בשינויים מעטים בלבד (ראה להלן) בתוך "סמוך ונראה", שהוא הכרך העשירי של 'מהדורת ברלין' (כ"ס 1), ירושלים ותל-אביב תשי"א (1950) – הוא הוא הכרך השישי של 'המהדורה הארצישראלית' משנת תשי"ג (כ"ס 2) – עמ' 143-155.

במהדורה שלפנינו ארבעת הנוסחים האלה מסומנים באותיות א, ב, ג, ד. נוסח א ונוסח ב מושווים שורה מול שורה בדרך של השוואת הטקסט המלא. לצורך זה חולק הטקסט לקטעים קצרים בני השוואה – בסך הכל 1012 שורות. דרך זו של השוואה יש בה חידוש בההדרת טקסט עברי והיא מאפשרת לעמוד בקלות על השינויים שחלו בין נוסח לנוסח.

הצורך להשוות את הטקסט המלא של שני הנוסחים הראשונים עולה מן השינויים הגדולים שביניהם. על התמורה הגדולה שחלה בין הנוסח הראשון לנוסח השני מעידים נתונים אלו: מתוך 1012 השורות שבמהדורתנו, בנוסח א יש 689 שורות 'מלאות' ועוד 323 שורות 'ריקות' – היינו טקסט שאיננו בנוסח זה ונוסף בנוסח השני; בנוסח ב יש 747 שורות 'מלאות' ועוד 265 שורות 'ריקות' – היינו טקסט שהיה בנוסח הראשון והושמט בנוסח השני. פירוש הדבר שמן הנוסח הראשון הושמטו 38.5% של הטקסט שהיה בו ונוספו 46.9% של טקסט חדש. ואולם לא די בכך: גם השורות ה'משותפות' לשני הנוסחים (מספרן 424) חלו בהן שינויים רבים: מהם שינויים של השמטת מלים, תוספת מלים ושינוי בסדר המלים; מהם שינויים זעירים כגון שינויי כתיב ופיסוק.

השוואה בדרך של נוסח פנים אחד – ואילו שאר כל הנוסחים במדור חילופי הגרסאות, כמקובל במהדורות מדעיות – היתה 'מנפחת' את מדור החילופים עד כדי כך, שהמעין היה

מתקשה למצוא בו את מבוקשו ולשחזר בנאמנות את הטקסט המלא של כל אחד מן הנוסחים הנוספים.

השינויים שחלו בנוסח ג ובנוסח ד ניתנים במהדורתנו בתחתית העמוד בדרך של חילופי גירסאות – להוציא אותו קטע שבפרק העשירי (ש' 909–979 במהדורתנו), שבצד השוואת נוסח א ונוסח ב הושווה בו גם הטקסט המלא של נוסח ב ונוסח ג. בין נוסח ב לנוסח ג יש 155 שינויים – כשליש מהם (50 שינויים) בקטע הנזכר שבפרק העשירי. בין נוסח ג לנוסח ד יש 41 שינויים.

כלל הוא בכתיבתו של עגנון: סיפור שיש ממנו שלושה נוסחים ויותר – עיקר השינויים הם בין הנוסח הראשון לשני. כל נוסח נוסף – השינויים בו מתמעטים והולכים.

*

בארכיון עגנון שבבית הספרים הלאומי בירושלים שמור כתב יד של "פת שלימה" (מספרו 1:696). יש בו שני חלקים שמשלימים זה את זה: החלק הראשון מכיל 24 עמודים (מתחילת הסיפור ועד ש' 563 במהדורתנו), כתובים בדיו בכתב ידו של עגנון, והם טיוטה 'נְקִיָּה', שמספר התיקונים בה קטן מבחלק השני. חלקו השני של כתב היד (מס' 561 במהדורתנו ועד סוף הסיפור) מכיל 31 עמודים כתובים בכתב ידו של עגנון בעיפרון, ומספר התיקונים בהם גדול מאוד. ברור שזו טיוטה קודמת, שבוודאי הכילה אף את חלקו הראשון של הסיפור. משהועתק חלק זה העתקה נקייה, הושמדה ככל הנראה הטיוטה הקודמת, אבל נשתמרה באותו חלק של הסיפור, שכוחו של עגנון לא עמד לו להעתיקו העתקה נוספת.

השוואת נוסח כתב היד אל הנוסח הנדפס מוכיח שנכתב לקראת מהדורת ת"ש (1939). ההשוואה מעלה הבדלים רבים לעומת הנוסח הנדפס, ובהם מלים וקטעים שהושמטו בו. הבאת כל ההבדלים האלה במהדורתנו היתה מגדילה מאוד את מדור חילופי הגירסאות והיתה מקשה על המעיין. משום כך החלטתי לטפל בנוסח כתב היד בנפרד ולא במהדורה זו. מלבד כתב היד יש בארכיון עגנון שני עותקים של הדפסת תרצ"ג (נוסח א). עותק אחד (מספרו 1:331) יש בו תיקונים אחדים בכתב ידו של עגנון בעיפרון ואלו הם (מספרי השורות הם על פי מהדורתנו): בש' 6 אחרי מלת הייתי נוספו המלים באותו פרק; בש' 17 במחקה מלת מוטב ובמקום המלים לירעב... לילך נכתבו המלים ארעב... אלך (לאחר התיקון הזה הנוסח הוא אפוא: ואמרתי לי ארעב ולא אלך בשרב שכזה); בש' 49 תוקנה מלת והטיחו ל-והסיחו.

בעותק הנוסף (מספרו 1:42) יש תיקונים אחדים בדיו שלא בכתב ידו של עגנון (אולי הם של דב סדן): בש' 143 נרשמו בשוליים המלים מה שכתוב, ולא ברור אם הצעת תיקון היא במקום המלים דברי הספר; בש' 384 אחרי מלת עד נוספה המלה שהגעתי; בש' 439 אחרי מלת כל נוספה המלה מיני; בש' 950 יש סימן של תיקון במלה שהי. אני מודה לגב' אמונה ירון, שייחדה שעות רבות מזמנה וקראה עמי את כתב ידו הקשה של עגנון. תודתי נתונה לגב' ליזה מוהר, שהכינה את הסדר הממוחשב של מהדורה זו בדייקנות ובטוב טעם.

תרצ"ג

פת שלימה מאת ש"י עגנון
ש"י למורה

כל אותו היום לא טעמתי כלום.

לא טרחתי בערב שבת

ולא היה לי מה שאוכל בשבת.

אדם בודד הייתי,

אשתי וילדי ישבו בחוצה לארץ

וכל טרחת מזונותי היתה מושלכת עלי.

אם לא הלכתי לאכסניאות ופונדקאות

או אם לא התקנתי לי סעודתי בעצמי

כבשתי את הרעב בתוך מעי.

אף אותו היום עמדתי לילך לבית אוכל,

אלא שהחמה ליהטה ככבשן ואמרתי

מוטב לי לירעב ולא לילך בשרב שכוה.

כשתשש כחה של חמה

לבשתי את בגדי

והלכתי למלון אחד.

וכבר שמחתי בלבי

שאבוא בין הבריות

ואשב לפני שולחן מלא

שמפה נקיה פרוסה עליו

ומלצר משמש לפני

ת"ש

ש"י עגנון / פת שלימה (ספור)

א כל אותו היום לא טעמתי ולא כלום.

לא טרחתי בערב שבת

5 ולא היה לי מה אוכל בשבת.

אדם בודד הייתי באותו פרק.

אשתי וילדי יצאו לחוצה לארץ

ואני נשתיירתי יחידי בביתי

וכל טרחת מזונותי היתה מושלכת עלי.

10

ואם לא התקנתי לי סעודתי בעצמי

או אם לא הלכתי

לאכסניאות ופונדקאות ובתי אוכל

הייתי כובש את הרעב בתוך מעי.

15 אף אותו היום ביקשתי לילך למלון אחד,

אלא שהחמה ליהטה ככבשן ואמרתי

מוטב לי לירעב ולא לילך בשרב זה.

באמת אף דירתי לא הגינה עלי מן החום.

הרצפה יקדה כיקוד אש

20 והתקרה קדחה כקדוח אש

והכתלים בערו כמו אש

וכל הכלים ניתכה זיעתם באש

וכמין אש ליחכה אש,

אש של חדר אשו של גוף

25 ושל גוף אשו של חדר.

אלא אדם בביתו רוצה משתטף במים,

רוצה מיקל עליו ויושב ערום

ואין בגדיו ומנעליו מכבידין עליו.

משיצא רוב היום ורפתה חמה

30 עמדתי ונתרחצתי ונתלבשתי

והלכתי לסעוד.

שמחתי

שאשב לפני שולחן מלא,

35 שמפה נקיה פרוסה עליו,

ומשרתים ומשרתות משמשים לפני,

ת"ש	תרצ"ג
ואני אוכל מאכל מתוקן,	ואני אוכל תבשיל מתוקן
שאיני צריך לייגע עצמי עליו,	ושותה חמין
שכבר כהתה נפשי מן המאכלים הטפלים,	שאין אני צריך ליגע עליהם.
שהייתי מתקין לי בביתי.	
40	החמה כבר שקעה והכוכבים עמדו לצאת.
חומו של יום פסק	החום פסק
ורוח קלה נישבה.	
הרחובות נתמלאו והלכו.	והרחובות נתמלאו והלכו.
ממחנה יהודה ועד לשער יפו	מסוף העיר ועד אמצעיתה
או סמוך וקרוב לו	
נמשכו זקנים וזקנות בחורים ובתולות.	נמשכו בני אדם הרבה
	והטיחו [!] דברים זה עם זה.
50	
שטריימלים וכובעים ומגבעות	
ומצנפות ותרבושים נתנדנדו ונעו	
בין ראשים של שער וחשוכי שער.	
משעה לשעה ניתוספו עליהם פנים חדשות	
מרחוב הרב קוק ומסוכת שלום ומאבן ישראל	
ומגחלת שבעה ומרחוב הנביאים,	
55	
שמפני הרגל רע קוראים לו רחוב הקונסולים,	
וכן משאר כל רחובות שעדיין	
לא הספיקו השלטונות לקבוע להם שמות.	
כל היום כולו ישבו בבתייהם כלואים מפני החום,	
כיון שעבר היום ותשש כוחה של חמה	
60	
עמדו ויצאו לקלוט קצת	
מאווירה של שבת בין השמשות,	
שירושלים לוזה מגן עדן.	
נגררתי עמהם	
65	בקושי יצאתי מן האוכלסא
עד שנטייתי לשביל היחיד.	ונטייתי לשביל היחיד.
ב עם שאני נגרר והולך	בדרך
דפק לי זקן אחד על חלוננו.	דפק לי זקן אחד על חלוננו.
הסיתי את ראשי וראיתי את	הסיתי את ראשי וראיתי את
הדוקטור יקותיאל נאמן עומד בחלון.	הדוקטור יקותיאל נאמן עומד בחלון.
70	מיד רצתי אצלו ושמחתי שמחה גדולה
רצתי אצלו ושמחתי שמחה גדולה,	להקביל את פניו,
לפי שחכם גדול הוא ודבריו עריבים.	לפי שחכם גדול הוא ויושב בישיבה.

תרצ"ג

ת"ש

כיון שעמדתי לפניו נתעלם הוא ונתרוקן החלון.		
75 צפיתי לתוך ביתו עד שבא ועמד אצלי ונתן לי שלום. החזרתי לו שלום		אף הוא יצא לקראתי ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום ועמדתי לפניו באימה וביראה והמתנתי לשמוע מפיו דברים גדולים ועמוקים. אבל הוא לא שח עמי בעניינים מופלאים בחכמה, אלא שאל אותי לשלום אשתי וילדי. אמרתי לו
80 והמתנתי לשמוע מאותם הדברים הגדולים שרגילים לשמוע מפיו.		שעדיין הם בחוצה לארץ ומבקשים לעלות לארץ ישראל. אמר הוא אם מבקשים לעלות מפני מה אין עולים? אמרתי לו הזכרת לי צרתי, מה אעשה שיש עיכוב. אמר לי מה פירוש יש עיכוב, עקב עיכוב עקוב. התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך שאינך נותן נפשך להעלותם היא גורמת לך שהם מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.
85 שאל אותי הדוקטור נאמן לשלום אשתי וילדי. נתאנחתי ואמרתי לו הזכרת לי צרתי, עדיין הם בחוצה לארץ, ומבקשים לחזור לארץ ישראל. אמר הוא אם מבקשים לחזור מפני מה אין חוזרים? נתאנחתי ואמרתי		התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך שאינך נותן נפשך להעלותם היא גורמת לך שהם מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.
90 עיכוב יש כאן. אמר הוא		התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך שאינך נותן נפשך להעלותם היא גורמת לך שהם מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.
95 עקב עקוב עיכוב. התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך, שלא נתת את נפשך להעלותם, היא גורמת לך שאשתך ובניך מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.		התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך שאינך נותן נפשך להעלותם היא גורמת לך שהם מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.
100 כבשתי פני בקרקע ושתקתי. אחר כך הגבהתי את ראשי ותליתי את עיני בפיו, שמא יאמר לי דבר של תנחומין. שפתיו היו פתוחות כל שהן, וכמין גערה בלומה היתה תלויה עליהן, וזקנו המופלג שורקה בו שיבה		התחיל מוכיחני בדברים. אמר לי עצלות שיש בך שאינך נותן נפשך להעלותם היא גורמת לך שהם מתגלגלים בלא אב ובלא בעל ואתה מתגלגל בלא אשה ובלא ילדים.
105		

ת"ש

תרצ"ג

110	נתקמט ונעשה גלים גלים, כים הגדול בשעה שהוא זועף. נצטערתי עלי שהעליתי עלי חמתו והזקקתי אותו ליספל עמי בדברים הקטנים. נתתי עצה בלבי והתחלתי מדבר	115	השאתי אותו לענין אחר והתחלתי מדבר בשאר עניינים עד שנתגלגלו הדברים על ספרו שהוציא בשמו של האדון ...
	על ספרו.		
120	ג אותו ספר נחלקו עליו רוב הדעות. יש מן החכמים שאומרים כל מה שכתוב בו מפי האדון (....) כתבו יקותיאל נאמן ולא הוסיף על דבריו ולא גרע מדבריו ולא כלום. וכן אומר יקותיאל נאמן. ויש אומרים לא כי, אלא נאמן מפי עצמו כתבו ותלה את דבריו באדון אחד שלא ראהו אדם מימיו. אין כאן המקום לפרש סיבו של אותו ספר. ברם דבר זה צריכני לומר שמיום שנתפרסם בעולם נשתנה העולם קצת לטובה, שמקצת בני אדם תיקנו את מעשיהם ושינו קצת את טבעם ויש שמכוונים את איבריהם להיות עושים הכל כמו שכתוב בספר. 130 כדי לעשות נחת רוח לדוקטור נאמן הפלגתי בשבח ספרו	125	
135	ואמרתי הכל מודים שהוא חסיבה גדולה שאין כיוצא בה. החזיר יקותיאל פניו ממני והניחני והלך לו.	140	והפלגתי בשבחו שטרח ויגע לפרסם סיבו בעולם.
145	אמרתי לו בן דורי אני והספר ישן. כלום אפשר לאחוז דברים שנכתבו לפני שנים.	145	אבל הוא הסיע עיניו ממני, כאדם האומר מוטב להניח דברי שבח ולקיים דברי הספר. אמרתי לו בן דורי אני והספר ישן. כלום אפשר לאחוז דברים שנכתבו לפני שנים.

ת"ש

תרצ"ג

	הלא הזמנים משתנים והדעות מתחלפות.
	היאך נציית היום למה שנכתב קודם אתמול.
	דיו לספרו להיות כחטיבה של היסטוריה,
150	ברם להתנהג על פיו קשה.
	אפשר כפוי טובה הייתי באותה שעה,
	שהרי יודע הייתי שצדקה עשה עם הבריות
	שנתן להם את ספרו,
	שמיום שנתן להם את ספרו
155	עמדו מקצתם מן טעיותיהם
	ותיקנו מקצת מעשיהם
	ומהם שינו אפילו את טבעם,
	ולבסוף אני מסיח דברים כלפי הספר.
	אלא שהאמת שלי היתה חביבה עלי
160	ואמרתי מה שאמרתי,
	ולא עוד אלא שהחזקתי טובה לעצמי
	שאפילו לאדם גדול כמוהו איני מחניף.
	בשעה שדברתי לפני הדוקטור נאמן
	היה הדוקטור נאמן עומד ושומע
165	כאילו פעם ראשונה היא לו
	לשמוע דברים כאלו,
	אף על פי שכבר נאמרו ונשנו,
	ועדיין נשנים והולכים.
	שכשם שמפליגים בשבחו של נאמן
170	ומקלסים את ספרו
	כך רבו כנגדם המזלזלים
	שמגנים אותו ואת ספרו,
	ויש שמתלוצצים ואומרים
	אין לספרו של נאמן ולאותו אדון ... כלום
175	ואין אדון כזה בעולם,
	אלא נאמן עצמו בדה אדון אחד מלבו
	ותולה בו את ספרו.
	אלמלא לא שמעתי דבריהם
	אפשר לא הייתי אף אני פותח פה כנגדו,
180	אף על פי שאני יודע שיש אדון ...
	ושאותו ספר בא מידו,
	ועד שלא הוציאו היה משתעשע עמו כל יום,
	ואינו [!] טוען כנגד כולו אלא כנגד מקצתו.
	סבור הייתי שהדוקטור נאמן

ת"ש	תרצ"ג
185	רואה את דברי והבטתי בו כאדם האומר עכשיו מבין מר מפני מה איני נוהג על פיו. ברם הוא התחיל מדבר עמי תוכחות, וכשסיים את הדברים נתעטף והלך לו. 190 וכבר נצטערתי על פליטת פי, מי הזיקני להסיח דברים בפניו, ביותר נצטערתי שכל ימי הייתי מתאוה להכיר את האדון ... ואלמלי הטחתי דברים כנגדו 195 אפשר שהייתי זוכה להכירו. אבל אף על נאמן נתרעמתי. הרי הוא אומר שאין להזיז מספרו כלום, והלא עד שלא הוציא את הספר היה הספר גנוז, 200 וכי לא נשתנה מיום כתיבתו כלום. הלא בינתיים עמדו כמה חכמים וחידשו בכל מקצועות החכמה והמוסר, מה שהיה נאה לשעבר אינו נאה היום ומה שהיה מקובל לפני דורות 205 אין מתקבל בדור זה. וכי לא טוב היה לדוקטור נאמן שיודה, ומה שיש לקבל מספרו נקבל ומה שאין לקבל נזרוק. שכניו שראוני מתלבט 210 התחילו מדברים באותו ענין, וכולם לדבר אחד נתכוונו שאין להרהר אחרי ספרו של נאמן, אפילו כל העולם כולו חוזר לתוהו ובוהו דבר אחד מדבריו אינו בטל לעולם. 215 מאחר שדבריהם הנאוני מחמת שמליצתם נאה כבשתי את האמת שלי בלבי וחשבתי מה שחשבתי והראיתי פנים לכאן ולכאן. ובתוך הדברים נתרעמתי על עצמי 220 למה מבליע אני את האמת ואיני אומרה כל תקפה. גדול היה צערי באותה שעה שהעליתי עלי חמתו של הדוקטור נאמן.

תרצ"ג

ת"ש

225	ומתוך חרטה על כל מה שאמרתי. הדוקטור נאמן לא שמר לי עברתי. וכשעמדתי לילך חזר ובא ונתן לי צרור מכתבים להביאם לבית הדואר ולשלחם באחריות. 230 הנחתי את האיגרות בחיקי ונתתי ידי על לבי ואמרתי שעשה את שליחותי באמונה. ונטלתי את רגלי והלכתי לבית הדואר.	ברם הוא לא שמר לי עברתי וכשעמדתי לילך בא לפרוש ממני ונתן לי חבילה של מכתבים להביאם לבית הדואר לשלוח אותם באחריות. נטלתי את אגרותיו והנחתי אותן בחיקי ונתתי את ידי על לבי ואמרתי אעשה את שליחותי באמונה, ונטלתי את רגלי והלכתי לבית הדואר.
235	ד דרך הילוכי עברתי אחורי בית המדרש ונכנסתי להתפלל ערבית. 240 החמה כבר שקעה לגמרי והשמש עדיין לא הדליק נר. מחמת אבלו של משה לא נתעסקו בתורה, אבל ישבו ודרשו ושרו והאריכו. 245 בחוץ כבר נראו כוכבים, אבל בבית בפנים עדיין שלטה חשיכה גמורה.	דרך הילוכי עברתי אחורי בית המדרש ונכנסתי להתפלל ערבית. חשיכה גדולה היתה אותה שעה. החמה כבר שקעה לגמרי והשמש עדיין לא הדליק את הנרות. מחמת אבלו של משה לא נתעסקו בתורה, כנגד זה עמדו ודרשו באותו ספר. כל מה שעלה בלבו של אחד מהם מצא בו רמז לדבריו. ואף אותו רמז נדרש. אחר כך באו ודרשו את שנדרש ומה שהיה צריך לידרש עד שהדליק השמש נר וקמו והתפללו. אחר ההבדלה עמדתי והלכתי לבית הדואר.
250	כל חנויות המכולת ושאר כל מיני חנויות כבר נפתחו ומכל העברים נמשכו בני אדם והקיפו את לשכות הגזוז. רציתי אף אני לצנן עצמי קצת בכוס גזוז, אבל מאחר שמהרתי לשלח את המכתבים 255 הבלגתי על רצוני והלכתי. עם שאני הולך התחיל הרעב מציקני. נמלכתי לילך ולסעוד תחילה. כיון שהלכתי חזרתי בי ואמרתי	אבל הרעב והצמאון הציקו לי ונמלכתי בדעתי לסעוד תחילה. לא פסעתי שתי פסיעות עד שבאה מחשבה אחרת בלבי 225 ומתוך חרטה / וחרטה גד • 238 והשמש עדיין לא הדליק / ועדיין לא הדליק השמש ד • 242 אבל / [ליתא] ד • 250 כל מיני / [ליתא] גד • 254 שמהרתי / שמהרתי ד • 255 והלכתי / וויתרתי על השתייה ד • 256 עם שאני הולך / [ליתא] גד

ת"ש	תרצ"ג
260 אשלח את האיגרות ואחר כך אלך לסעוד.	לשלוח האגרות תחילה.
כיון שהלכתי הרהרתי בלבי אילו היה נאמן יודע שאני רעב היה אומר אכול תחילה ואחר כך לך לבית הדואר.	כיון שהלכתי לשלוח את האגרות הרהרתי אילו היה נאמן יודע שאני רעב היה אומר אכול תחילה ואחר כך לך לבית הדואר.
265 מיד פניתי עצמי והלכתי לי לבית האוכל. לא פסעתי שתיים שלוש פסיעות עד שבא כוח המדמה.	מיד פניתי עצמי לבית המלון. לא פסעתי שתי פסיעות עד שבא כח המדמה.
מה דימה לפני ומה לא דימה. פתאום העלה לפני מטתו של אדם חולה. אמרתי לי	והעלה לפני מטתו של אדם חולה. אמרתי
אדם חולה יש במקום אחד והודיעו עליו לדוקטור נאמן וכתב לו דוקטור נאמן רפואה והרי אני צריך למהר	שמא שלח לו הדוקטור נאמן רפואה לרפאותו.
275 ולהביא את האיגרות לבית הדואר. עקרתי את שתי רגלי ממקומי ורצתי לבית הדואר. תוך כדי מרוצתי	מיד עקרתי את שתי רגלי ורצתי לבית הדואר. תוך כדי מרוצתי
280 העייתי את ראשי ועמדתי, הרהרתי בעצמי וכי אין רופאים אלא הוא, ואפילו שאלו את נאמן כלום הבטחתי שרפואתו מועילה.	הייתי את ראשי ועמדתי, הרהרתי בעצמי וכי אין רופאים אלא הוא, ואפילו שאלו את נאמן כלום הבטחתי שרפואתו מועילה.
285 ואפילו היא מועילה, כלום עלי לדחות את סעודתי אחר שלא אכלתי כל היום כלום. באותה שעה נעשו רגלי כבדות כאבנים ועמדתי.	ואפילו היא מועילה, כלום מצווה דוקא אני לדחות את סעודתי מפני עסקי אחרים. באותה שעה נעשו שתי רגלי קשות כאבנים ועמדתי שעמדתי.
290 לא הלכתי לסעוד מחמת כוח המדמה ולא הלכתי לבית הדואר מחמת השכל.	לא הלכתי לבית המלון מחמת כח המדמה ולא הלכתי לבית הדואר מחמת השכל.
ה והואיל ועמדתי ניתן לי זמן לבחון את ענייני. התחלתי משקל	התחלתי משקל בדעתי

תרצ"ג

ת"ש

295	את שאני צריך לעשות תחילה ואת שאני צריך לעשות אחר כך	_____	_____
	_____	_____	ואמרתי מי גרם לי שאפקפק.
	ובאתי לכלל דעת לילך לאכסניה תחילה מאחר שהייתי רעב.	_____	_____
300	מיד כיוונתי פני כנגד בית האוכל והלכתי בזריזות יתירה עד שלא תבוא מחשבה אחרת, שמחשבותיו של אדם עשויות לעכב מעשיו של אדם. וכדי שלא יבלבלו אותי המחשבות תיכנתי לי עצה טובה	300	רעב שאני רעב, שלא אכלתי כלום. מיד הפכתי פני כלפי בית המלון ונזדרזתי והלכתי עד שלא תבוא מחשבה אחרת ואחזור.
305	_____	_____	_____
	והעליתי לפני כל מיני מאכלים טובים שנתפרסם בית האוכל בהם.	_____	_____
310	וכבר ראיתי את עצמי יושב לפני שולחן מלא ואוכל ושותה ונהנה.	310	וכבר שמחתי שאני יודע להיכן אני הולך. והעליתי על לבי
	_____	_____	_____
	וכח המדמה סייע אותי והעלה לפני יותר ממה שאדם בינוני יכול לאכול ולשתות והטעים לי כל מאכל וכל משתה.	315	כמה נאה לישוב לפני שולחן מלא ולאכול כל צרכי אחרי שלא טעמתי כל היום כלום.
	אין ספק שכוונתו לטובה היתה, אבל מה הנאה לו לאדם רעב שמראים לו כל מיני מאכל ומשתה ואין מספיקין בידו ליהנות מהם.	_____	_____
320	אפשר בחלום מוצא הוא סיפוקו בזה, – בהקיץ ספק אם ימצא סיפוקו בזה.	320	_____
	הואיל וכן חזרתי והלכתי אצל בית האוכל וסידרתי לי במחשבתי את שאוכל ואת שאשתה.	_____	_____
325	וכבר שמחתי בלבי לישוב בבית נאה לפני שולחן מלא בין בני אדם נאים מתוך אכילה ושתייה.	325	_____
	ואפשר שאמצא שם אדם קרוב ונתבל את סעודתנו בשיחה נאה שמפקחת את הלב ואינה מכבירה על הנפש, שעליכם לדעת שדוקטור נאמן הכביד קצת	330	_____

298 לאכסניה / לאכסניא ד • 304 יבלבלו אותי / יבלבלוני גד 7 309 שנתפרסם בית האוכל / שבית
האוכל נתפרסם גד • 310 לפני שולחן מלא / [ליתא] גד • 329 שמפקחת / שמספקת ד

תרצ"ג

ת"ש

על לבי וביקשתי להסיח דעתי ממנו.
וכיון שנזכרתי בדוקטור נאמן
נזכרתי באיגרותיו.
התחלתי חושש שמא

אשטוף עם חברי בדברים

ולא אשלח את האיגרות.

גלל כן חזרתי בי ואמרתי
נלך תחילה לבית הדואר ונפטר מן השליחות
כדי שנשב אחר כך בנחת
ולא יסריחו אותי האיגרות.

ו אלמלי קפצה לי הארץ 345
הייתי עושה את שליחותי מיד,
אלא שהארץ עומדת
והדרך לבית הדואר קשה היא לרגלים,
מפני שהאדמה שסועה
ומשובשת בצרורות ואבנים, 350

ואפילו אתה מגיע לשם

הרי פקידיו בית הדואר אין דרכם להודו
ויעכבו הרבה ועד שיכלו מעשיהם
יצטננו התבשילים
ולא תמצא תבשיל חם,
ואתה רעב.

365 אף על פי כן לא השגחתי בי
והלכתי לבית הדואר.

ברם חושש הייתי שלא
תהא הנאתי שלימה,
שהרי בבית המלון מצויים בני אדם נאים
ואשטוף בדברים
ואהיה נזכר
שלא שלחתי את המכתבים
ואסרוף את שיחתי בפי.

**אלמלי קפצה לי הארץ
הייתי עושה לאלתר שליחותי**

אלא שהדרך לבית הדואר היתה ארוכה

והלב היה ריקן
 וכח המדמה העלה לפני כל מיני מגדים
 והשכל היה מסייעו.
 הרי שאלך לבית הדואר
 בידוע שלא אחזור מיד.
 הפקידים הללו אינם זריזים ביותר,
 לקוח בא לפניהם
 הם משהים אותו, וכשאבוא אחר כך לסעוד

לא אמצא תבשיל חם,
מוטב שאלך לבית המלון תחילה
וואחר כך אשלח את המכתבים,
שבית הדואר פתוח כמה שעות בלילה.
אף על פי כן לא חזרתי לאחור
והלכתי לבית הדואר.

תרצ"ג

ת"ש

קל להבין שמחתו של אדם שהיו לפניו שני דרכים, הטה לשל זה נדמה לו שהוא צריך לילך בזה, הטה לשל זה נדמה לו שהוא צריך לילך בזה לסוף הלך בדרכ שצריך היה לילך בה.	370	קל להבין שמחתו של אדם שהיו לפניו שני דרכים, הטה בזה נדמה לו שהוא צריך לילך בזה, הטה בזה נדמה לו שהוא צריך לילך בזה ולבסוף הוברר לו באיזו הוא צריך לילך והלך. כמה שמחתי באותה שעה שהתגברתי על עסקי עצמי והלכתי לעשות את שליחותי. באותה שעה הייתי תמיה אפשר שהייתי מפקפק שעה אחת ועמדתי להקדים את ענייני הקלים לפני ענייניו של הדוקטור נאמן. באותה שעה נתחרסתי על כל פרשת העיכוב ונתחרסתי על שדברתי בפני הדוקטור נאמן והלכתי בזריזות גדולה עד [!] אצל בית הדואר.
וכיון שהלכתי עמדתי תמיה, אפשר שהייתי מפקפק שעה אחת וביקשתי להקדים את ענייני הקלים לפני עניינים של דוקטור נאמן. לא יצתה שעה קלה	375	כשעמדתי ליכנס ראיתי את מר גרסלר נוסע במרכבתו. משונה היה הדבר, עכשיו שאין פרסת סוס בכל העיר אדם נוסע עם סוסים, כל שכן אדם משכיל בעל בשר ובעל נימוסין.
עד שנמצאתי עומד אצל בית הדואר.	380	ובשעת מסעותיו הוא עושה שחוק עם הסוסים ופוגע בעוברי דרכים שמטיילים להנאתם. ואינו חושש, כדרכו בחוצה לארץ בזמן שהיה מנהל בית ספר חקלאי
ז עד שאני עומד ליכנס באה מרכבה אחת וראיתי אדם יושב שם. עמדתי תמיה, עכשיו שאין פרסת סוס מצויה בעיר נוסע לו אדם במרכבה של שני סוסים.	385	בזמן שהיה מנהל בית ספר חקלאי
ומה שמתמיה ביותר, שהוא עושה לו שחוק	390	
בעוברי דרכים, שמטה את סוסיו למקום שבני אדם מהלכים.	395	
הגבהתי עיני וראיתי שהוא מר גרסלר. זה מר גרסלר שהיה נגיד בית ספר חקלאי בחוצה לארץ, אלא שבחוצה לארץ היה רוכב על סוס וכאן הוא נוסע במרכבה. בחוצה לארץ היה עושה לו שחוק	400	

ת"ש	תרצ"ג
בבנות האכרים ובפשוטי העם	שהיה מטייל עם בנות הכפר בלילה
405	ומהפך את לבותיהן.
וכאן בארץ ישראל הוא משטה בכל אדם.	
והוא הרי אדם משכיל ובעל נימוסין,	
ואף על פי שהוא בעל בשר	
אין בשרו ניכר מחמת השכלתו.	
410	דבר מה יש בו במר גרסלר
דבר מה נמצא בו במר גרסלר	שכל הרואה אותו מיד נמשך אחריו.
שכל רואיו נמשכין אחריו.	לפיכך אין לתמוה שעמדתי אני להביט בו.
לפיכך אין לתמוה שאף אני נמשכתי אחריו.	
אותה שעה ישב לו	
מר גרסלר מוטה היה יושב	415
מר גרסלר מוטה על מרכבתו	והמושכות היו רפויות בידו
והמושכות רפויות בידו	ונגדרות למטה מפרסות רגליהם של הסוסים
ונגדרות למטה מרגליהם של סוסים	ומעלים אבק ובני אדם נרתעים לאחוריהם
	ובורחים בבהלה והוא יושב לו על דוכנו
והוא מסתכל לו להנאתו	ומסתכל להנאתו
420	שאותם שברחו תחילה
בבריות שנרתעים לכאן ולכאן	חוזרים למקום שברחו משם
וחוזרים למקום שברחו משם	והולכים מעצמם אחרי המרכבה
וקופצים ועומדים לפני הסוסים	ויש שקופצים לפני הסוסים
425	ושמחים.
ואבק רגליהם מתערב באבק רגליהם של הסוסים	
ואלו ואלו שמחים	
כאילו לא נתכוין מר גרסלר אלא להנאתם.	
מר גרסלר זה הוא מכירי,	מכיר אני את מר גרסלר.
מן המיוחדים שבמכירי.	
מאימתי אני מכיר אותו,	430
אפשר שמיום שעמדתי על דעתי מכירו אני.	מיום שעמדתי על דעתי לא זזה ידו מידי.
ולא אפריז אם אומר	
שמיום שאני מכיר אותו לא פסקה אהבתנו.	
ואף על פי שכל העולם כולו אוהביו	
יכולני לומר שאני חביב עליו יותר מכולם,	435
	כשהייתי בחוצה לארץ
	היה מטייל עמי במרכבתו
שטרח עמי	
והיה מראה לי כל תענוגים ותענוגות.	והיה מראה לי כל תענוגים ותענוגות.
440	וכשהייתי עיף מהם
וכשהייתי עיף מהם	

417 סוסים / הסוסים ד • 427 נתכוין / נתכוון ד • 428 הוא מכירי / מכירי הוא ד • 440-441 וכשהייתי עיף...אחרים. / וכשהייתי עיף...אחרים ג / [ליחא] ד

תרצ"ג

**היה בודה אחרים,
ובין הפרקים היה מספר עמי דברי חכמה.**

מימי לא ראיתי אדם נוח כמותו.
יש לך אדם שעושה עמך טובה,
אחר כך הוא מבקש תשלום גמול
אבל הוא לא היה מבקש לעצמו

אדרבא אם נתקהה עלי דבר
מזא דבר אחר לשעשע בו את נפשו.

**מי יודע כמה הייתי עושה עמו,
אלא שבינתיים נשרף ביתי**

ועליתי לארץ ישראל.
אף על פי שהוא חברי
לא באה אותה צרה אלא על ידו.
שבאותו לילה שנשרף ביתי
ישב עם שכני
ישראל מומר
ושחק עמו בקלפים,

וסיפר לי שכני
שיש לו סחורה בתוך ביתו
שאִיגו יכול למכרה

ת"ש

היה בודה בשבילי תענוגים אחרים.
וכשהייתי עיף מהם היה משעשעני בדברי חכמה.
חכמה יתירה ניתנה לו למר גרסלר
שמערערת כל החכמות שלמדת ממקום אחר.

445

ומימיו לא ביקש תשלום גמול,
אלא עשה עמי כמי ששמח שמקבלים טובתו.

450

הה, אלו היו ימים,
אני הייתי בחור והוא זריז לשעשעני

455 עד לאותו לילה שבו נשרף ביתי
וכל קנייני עלו באש.

460 לילה שבו גשרף ביתי
ישב לו מר גרסלר עם שכני

ושיחק עמו בקלפים.
שכן זה ישראל מומר היה ומוכר אריגין היה.

465 הוא היה דר למטה בתוך סחורתו
ואני למעלה עם ספרי.

בין מתחזר למתחזר סיפר לו שכני

**שאלו קופצים עליה על סחורתו,
שכל אריגיו של גייר הם**

470

**שנעשו בימות המלחמה, ומששבתה המלחמה
חזרו לעשות אריגין של צמר ושל פשתים,**

ואין אדם רוצה לעשות לו בגד

מאריגין המדומים שמשתחקים ומתקרעים

475 תוך כדי לבישה,

בזמן שיכול ליקח לו אריגין ממש.

שאל אותו מר גרסלר מובטח אתה באחריות.

ת"ש

תרצ"ג

אמר לו מובטח אני.			
עם שהם משיחים			
הדליק לו מר גרסלר ציגרה אחת ואמר	480	ולחש לו מר גרסלר	
זרוק גפרור זה לתוך אשפה זו		שישרפנה	
וטול דמי אחריות.		ויטול דמי אחריות.	
הלך והדליק את סחורתו ונשרף כל הבית כולו.			
אותו מומר שהיה מבוסס באחריות		שכני שהיה מובטח באחריות	
קיבל דמי סחורתו	485	קבל את ממונו,	
ואני שלא הבטחתי את קנייני		ואני שלא הבטחתי את קנייני	
יצאתי בפחי נפש.		יצאתי ריקם.	
ומה שנשתייר לי מן השריפה		ומה שנשתייר לי מן השרפה	
הוצאתי על עורכי דינים		הוצאתי על עורכי דינים	
שפיתה אותי מר גרסלר	490	ששכרתי בעצתו של מר גרסלר	
לתבוע לדין את העיר		שיתבעו את העיר לדין	
שלא הצילו את ביתי,		שלא הצילו את ביתי,	
ולא עוד אלא שהגדילו את הדליקה.			
שבאותו לילה עשו להם הכבאים משה		שבאותו לילה היו הכבאים סרודים ביינם,	
ונשתכרו ומלאו את כליהם יין שרוף ושכר	495		
		אף כלי ההצלה היו רעועים	
		ולא הכילו את המים.	
וכשבאו לכבות הוסיפו אש.			
מסיבות הסיבות נתרחקתי אחר כך ממר גרסלר,		כמה פעמים אמרתי ידי משוכות ממנו.	
וקרוב היה בעיני	500	וקרוב היה לודאי	
שנפטרתי ממנו לעולם			
ושוב לא יהא לי עסק עמו,		ושוב לא יהא לי עסק עמו,	
מפני שהקפדתי עליו, שבועטיו נשרף ביתי			
ומפני ששקעתי עצמי בספרו של יקותיאל גאמן.			
	505	כל שכן שהנחתי בחוצה לארץ	
אותם הימים התקנתי עצמי לעלות לארץ ישראל		ואני עלייתי לארץ ישראל.	
והנחתי את כל תפנוקי הזמן			
ומתוך שהנחתי את תפנוקי הזמן			
הנחני מר גרסלר.			
כיון שעלייתי לארץ ישראל	510	אבל כשבאתי לארץ ישראל	
מי נזדמן לי תחילה – גרסלר,		מי נזדמן לי תחלה – גרסלר.	
שבאותה ספינה שנסעתי אני נסע הוא,		שבאותה ספינה שנסעתי אני נסע הוא.	
אלא שאני נסעתי בדיוטא התחתונה		אלא שאני נסעתי בדיוטא התחתונה	
כדרך העניים,			
והוא נסע בדיוטא העליונה	515	והוא בדיוטא העליונה.	
		502 ושוב...עמו / [ליתא] גד	

תרצ"ג

ת"ש

כדרך העשירים.
איני יכול לומר ששמחתי עליו על מר גרסלר,
אדרבה עצב עצב הייתי,
שמא יזכיר לי את מעשי הראשונים.
520 עשיתי את עצמי כאילו איני רואהו,
והוא הרגיש בדבר ולא הטריחני ולא כלום.
הייתי סבור
ומה בספינה אין דרכינו נוגעות זו בזו
ביבשה על אחת כמה וכמה.
525 לא יצאו שלושה ארבעה ימים
עד שהגיעה הספינה לנמל
ועיכבו את מטלטלי בבית המכס
ובא מר גרסלר ופדאם.
אף הוא היקל עלי בשאר ענייני
530 וסייע בידי לעלות לירושלים.
מכאן ואילך היינו מזדמנים זה לזה.
פעמים הייתי אני בא אצלו
ופעמים הוא בא אצלי.
ואיני יודע מי חזר אחר מי יותר.
535 ביותר באותם הימים שאשתי ירבה בחוצה לארץ.
אדם פנוי הייתי באותם הימים
והיה הוא מצוי לי בכל עת.
540 וכשבא היה יושב עמי רוב הלילה.
טובה היתה חברתו של מר גרסלר
שהיה יודע כל מה שנעשה
545 ואפילו בדברים קודם לעשייתם.
550

מכאן ואילך היינו רואים זה את זה.
אדם פנוי הייתי,
אשתי לא היתה עמי
והייתי פנוי בשבילו כל שעה.
לעתות ערב בזמן שהייתי עומד לילך
להתפלל מנחה ומעריב היה הוא בא אצלי.
540 פעמים היה יושב עמי עד חצות
ופעמים היה מלווני לבית התפלה.
טובה היתה לי חברתו של מר גרסלר,
אף על פי שלבי היה לוחצני במחיצתו.
הוא היה מספר לי כל מה שנעשה
בחדרי חדרים,
אפילו מעשים קודם לעשייתם
היה הוא יודע.
שוב לא נתן דעתו לענייני חכמה
אלא כל שיחתו היתה עניינים טפלים.
550

ת"ש	תרצ"ג
פעמים היה לבי דוחקני, אבל אני העלמתי עיני מזה.	
ח כיון שראיתי את מר גרסלר לפני בית הדואר	כיון שראיתי את מר גרסלר
555	לא יכולתי לשלוט בעצמי וקראתי לו.
רמזתי לו וקראתי לו בשמו. העמיד מר גרסלר את מרכבתו והעלני. הסחתי דעתי מן האגרות וכן מן הרעב ונסעתי עמו.	מיד העמיד את מרכבתו והעלני אצלו. באותה שעה הסחתי דעתי מן האגרות ומן הרעב.
560	או אפשר שלא סילקתי דעתי מהן אלא שדחיתי אותם לשעה קלה. לא הספקתי לספר עמו
עד שבא מר חפני כנגדנו. ביקשתי ממר גרסלר שיטה את סוסיו לצד אחר, מפני שחפני זה אדם טרחן	עד שראיתי את חפני השען בא כנגדנו. מיד בקשתי את מר גרסלר שיטה את סוסיו לצד אחר, שחפני זה טרחן הוא ומטריח אותי כל הימים
570	ואני מתיירא לעמוד בד' אמותיו. לפני שנים המציא מין מצודת עכברים ואין לך כל שבוע ושבוע שאינו בא אצלי שתיים שלש פעמים בשבוע ומספר לי מה אומרים על המצאתו, והואיל ואין אומרים עליו כל יום דברים חדשים הרי אני יודע כל הדברים על פה. אפילו אם יעירוני משנתי אגיד ולא אסעה.
575	
ואני אדם חלש אני ואיני יכול לשמוע דבר אחד שתי פעמים.	
580	פעמים כשהוא יושב לפני ומדבר מוחי מתרוקן ואני עומד להתעלף.
אמת שהעכברים פגיעתם רעה ומצודת עכברים תיקון גדול, אבל כשחפני זה מכרסם את מוחך אפשר שהיית בוחר בעכברים מבשיחתו של בעל המצודה.	
585	אבל מר גרסלר לא הסה את סוסיו לצד אחר. אדרבא הוא קירב את מרכבתו כלפי חפני

תרצ"ג

ת"ש

ורמז לו לעלות.		ורמז לו שיעלה.	
איני יודע משום מה עשה כך,		מה ראה מר גרסלר שעשה כך?	
אם כדי להראות שהוא סבלן		אם ללמדני שצריך אדם להיות סבלן,	590
או אם לבקש		או אם שביקש	
להפטר ממנו ברחוב ולא יסרידנו בביתו.		לעשות לו שחוק.	
-----		אבל אני לא הייתי סבלן באותה שעה	
-----		ולא נמשכתי אחר השחוק.	
בין כך ובין כך היה הדבר קשה לי.	595	-----	
מה עשיתי אני,		עמדתי	
קפצתי ממקומי		והוצאתי את המושכות מידו	
והוצאתי את המושכות מידו של מר גרסלר		והסיתי את הסוסים לצד אחר.	
ועמדתי והסיתי את הסוסים לצד אחר.		אבל אני איני בקי בהסיית סוסים	600
וכשמשכתי את הסוסים		נהפכה המרכבה עלי ועל מר גרסלר	
נהפכה המרכבה		ושנינו נתגלגלנו לתוך הרחוב.	
ואני וגרסלר נתגלגלנו לתוך הרחוב		-----	
כשאנו אחוזים בתוך המושכות.		צעקתי וקראתי לו	605
כמה שצעקתי כמה שבקשתי מגרסלר		שיטול את המושכות	
-----		ויוציאנו מאותה צרה,	
שיוציאני מצרה זו		-----	
לא הועיל כלום.		והוא עשה עצמו אינו שומע	
אדרבא הוא נתגלגל עמי וצחק,	610	והיה מתגלגל עמי וצחק	
צחק ונתגלגל עמו [?].		כאילו שמחה הוא לו להתגלגל עמי באשפה.	
התחלתי מתיירא שמא יעבור אוטומוביל		התחלתי מתיירא שלא יעבור אוטומוביל	
וירוצץ את גולגולתינו,		וירוצץ את גולגולתנו.	
והגבהתי את קולי יותר ויותר.		הגבהתי את קולי יותר,	
-----		אבל מפני קול צחוקו של מר גרסלר	615
-----		לא נשמע קולי.	
אבל הוא לא השגיח בי,		הה, מר גרסלר צחק והוסיף,	
כאילו תענוג הוא לי		כאילו תענוג הוא לו	
להתעפר בעפר		להתאבק בעפר רגליהם של סוסים	
ולפרפר בין חיים למות.		ולפרפר בין חיים למות.	620
מי יודע מה היה סופי		כשהגיעה צרתי עד האף	
אלמלא לא בא עגלון אחד והתיר אותנו.		בא זקן אחד עגלון והתיר אותנו.	
בקושי זקפתי עצמי מן העפר		זקפתי עצמי מן העפר	

- 593 אבל אני / ואני גז • 603 ושנינו נתגלגלנו / ונתגלגלנו שנינו גז • 605 לו שיטול / טול גז •
 607 ויוציאנו מאותה צרה / וחלצני מצרה זו גז • 612 שלא / שמא ד • 612 אוטומוביל / אבטומוביל גז
 • 613 גולגולתנו / גולגולתנו גז

תרצ"ג	ת"ש
ונסיתי לעמוד על רגלי	625 ונקטתי לעמוד על רגלי.
ולילך, מאחר שלא יכולתי	
להראות עצמי בבית הדואר כשפני מלוכלכות	
הלכתי לבית המלון לנער את בגדי מן האבק	
ולרחוץ עצמי מלכלוכי.	
	630 רגלי היו יגיעות וידי רסוקות
	ועצמותי שבורות וכל גופי מלא פצעים.
	בקושי טלטלתי עצמי והלכתי.
	על אף כל הכאב לא שכחתי את רעבוני.
	אמרתי לעצמי עכשיו אין לך ברירה
	635 אלא ליכנס ולסעוד.
	נכנסתי למלון שנזדמן לי ראשון.
	וקודם שנכנסתי לחדר האוכל
	הלכתי לחדר הרחצה ונקיתי עצמי מלכלוכי
	וקינחתי קצת את פצעי ורחצתי את פני ידי.
בית המלון שהלכתי אני לשם	640 אותו מלון
	מפורסם בכל העיר לשבח בחדריו ובסידוריו
	ובמשרתיו ובמאכליו וביינות ובאורחים.
טרקלין נאה היה	
ובני אדם נאים היו סועדים בו.	
כשבאתי מצאתי כל הבית	645 כשנכנסתי לחדר האוכל מצאתי כל השולחנות
מלא אנשים ונשים ותינוקות	מלאים ובני אדם נאים
שישבו לפני שולחן מתוקן	יושבים סביבותיהם
וסעדו להנאתם.	אוכלים ושותים וניהנים ושמחים.
מהם היו לבושים בגדי שבת,	
ואפילו אותם שלבושים בגדי חול	650
ניערום ועשאו כחדשים.	
האור סימא את עיני,	האור סימא את עיני
ריח המאכלים העלה את רוקי.	וריח המאכלים הטובים עירבב את לבי.
פעם ושתים	
בקשתי לחטוף ולאכול ולחטוף ולשתות,	655 ביקשתי לחטוף דבר מן השולחן לסעוד את לבי.
ואין לתמוה.	ואין לתמוה על זה,
632 והלכתי / לילך ד • 633 על אף כל הכאב / אף שהכאב גדל ג / אף שכל איברי היו כואבים ד •	
634 אמרתי...ולסעוד. / [ליתא] גד • 638 הלכתי לחדר הרחצה / [ליתא] גד • 638 ונקיתי / נקיתי גד	
• 638 מלכלוכי / מליכלוכי ג • 639 קצת / [ליתא] גד • 641 בכל העיר לשבח / היה בכל העיר ד •	
641 בחדריו...ובאורחים / בחדריו המרווחים ובסידוריו הנאים ובמשרתיו הזריזים ובמאכליו הטובים	
וביינות המשובחים ובאורחים המכובדים ד • 647 סביבותיהם אוכלים / ואוכלים גד • 648 וניהנים / ונהנים גד	

תרצ"ג

ת"ש

שהרי כל היום לא טעמתי כלום,
אבל דרך ארץ היתה בי
והלכתי לרחוץ עצמי מן הלכלוך.
אחר כך נכנסתי לחדר האוכל

שהרי כל אותו היום לא טעמתי כלום.

----- 660

וישבתי לפני השולחן
והמתנתי למלצר.

משראיתי את המסובים
שהם יושבים דרך חשיבות
לא קמה בי רוח לעשות כן.
נסלתי לי כסא
665 וישבתי לפני השולחן
והמתנתי עד שיבוא מלצר.
בין כך לכך נסלתי את לוח המזונות
וקראתי ושניתי ושילשתי.
מה מרובים הדברים הטובים
670 שאדם רעב יכול לשבוע מהם
ומה ארוכה השעה עד שמביאים אותם לו.
משעה לשעה הגבהתי עיני
וראיתי מלצרים ומלצרות מהלכים ובאים
וכולם מלובשים כשרים ושרות.
675 התחלתי מכין לבי ונפשי לקראתם
ושקלתי בדעתי באיזו לשון אפנה להם.
אף על פי שאנו גוי אחד
כל אחד ואחד מדבר בעשרה לשונות,
כל שכן בארץ ישראל,
680 וכל שכן המלצרים שמדברים בשבעים לשון.

אחר שעה קלה בא המלצר

והזמנתי לי כמה מיני מאכלים.
נענע לי המלצר בראשו
ורשם לו כל מה שהזמנתי ואמר
מיד אני מביא לו, מיד אני מביא לו.
כדי להוסיף חשיבות על סעודתי

ט אחר שעה או פחות מכן בא מלצר אחד
והשתחוה לפני ושאל מה האדון מבקש.
מה ביקשתי ומה לא ביקשתי.
הראיתי על לוח המזונות
685 ואמרתי לו שיביא מה שיביא.

וכדי שלא אהא בעיניו הדיוט
690 שאוכל ואינו בורר
הוספתי ואמרתי לו דרך חשיבות
אבל מבקש אני פת שלימה.

אמרתי למלצר
שאני מבקש פת שלימה.

657 אותו / [ליתא] גד • 661 שהם / [ליתא] גד • 676 אפנה להם / אדבר עמהם גד • 680 וכל
שכן...לשון / [ליתא] גד

תרצ"ג

נענע לי המלצר בראשו ואמר
מיד אני מביא לו, מיד אני מביא לו.

לא יצתה שעה קלה

עד שחזר ובא

ומכבדת גדולה בידו משופעת בכל מיני
מאכלים טובים ומשקאות טובים.

קפצתי כנגדו ליטול את חלקי.

אנל הוא לא העמיד

את המאכלים ואת המשקאות לפני,

אלא העמידם לפני אחר,

ותוך כדי דבר פנה כנגדי ואמר

תיכף אני מביא אף לו.

חזרתי וישבתי במקומי

והמתנתי שיחזור ויבוא.

לא יצתה שעה קלה עד שחזר ובא.

ואף עכשיו לא חזר ריקם,

אדרבה מכבדת זו שהביא

היתה גדולה מן הקודמת

והמאכלים והמשקאות היו גאים

מן המאכלים והמשקאות הראשונים.

אמרתי בלבי זהו שאומרים הבריות

כל הממתין הרבה מקבל הרבה.

כשעמדתי ליטול אמר לי המלצר

ימחול האדון, תיכף אני מביא לו,

והעמיד את המכבדת לפני אורח אחר

וסידר לפניו את המאכלים ואת המשקאות

ויצא.

כך ישבתי בבושת פנים ובבטן ריקה,

בקושי שלטתי בעצמי שלא לחטוף מאחרים

ת"ש

נענע לי המלצר ראשו ואמר
מיד אני מביא לו, מיד אני מביא לו.
ישבתי והמתנתי עד שיחזור ויביא לי. 695

חזר ובא

ובידו מכבדת גדולה של כל מיני

מגדים.

קפצתי ממקומי וביקשתי ליטול. 700

עמד והעמיד

את המאכלים

לפני אחר

וסידר לפניו בנחת כל דבר ודבר

ושח ושחק עמו 705

ורשם על הלוח כל מיני משקאות

שהזמין לו זה לסעודתו.

ותוך כדי מעשהו כיוון פניו כנגדי ואמר

הלוא האדון מבקש פת שלימה,

מיד אני מביא לו. 710

לא יצתה שעה קלה עד שחזר ובא

ובידו מכבדת 715

גדולה מן הקודמת.

הבנתי מדעתי שהוא מביא לי מה שהזמנתי

ואמרתי לי זהו שאומרים 720

כל הממתין הרבה מקבל הרבה.

משעמדתי ליטול אמר לי המלצר

ימחול לי האדון, מיד אני מביא אף לו.

ותוך כדי דיבור

העמיד את המאכלים לפני אורח אחר 725

וסידרם לפניו בנחת,

כדרך שעשה בראשונה כך עשה עכשיו.

שלטתי בעצמי ולא חטפתי מאחרים. 730

תרצ"ג

ת"ש

וניחמתי את עצמי

שסוף סוף אקבל אף אני את חלקי.
אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו,

ומתוך שלא חטפתי מאחרים אמרתי לי

735 כשם שאני איני חוטף מאחרים

כך אחרים לא יחטפו את שלי.

אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו.

נמתין קצת ונקבל את שלנו, כשם שמקבלים

שאר כל האורחים שבאו לפני,

740 שכל המקדים ובא מקבל תחילה.

חזר המלצר ובא.

או אולי מלצר אחר היה,

ואני מתוך שהייתי רעב ביותר

חשבתי שאינו אלא הוא.

745

קפצתי מכסאי

כדי להעלות את זכרוני לפניו.

וכל אימת שחזר

קפצתי מכסאי,

לפי שחשבתי שהגיעה שעת,

וכל אימת שקפצתי נענע לי הוא בראשו

ואמר תיכף ומיד אני מביא לו.

750

בא ועמד והשתחוה לפני

כאילו הוא רואה אותי בפעם ראשונה.

שקלתי בדעתי מלצר זה מי הוא, מלצר חדש

או אותו המלצר שהזמנתי אצלו את מזונותי,

755 שאם הוא מלצר חדש צריך אני לחזור ולהזמין

ואם הוא אותו מלצר שכבר זימנתי אצלו

איני צריך אלא להזכירו.

עד שאני משקל בדעתי

נתעלם והלך למקום שהלך.

760 לא יצתה שעה קלה עד שחזר ובא

והביא כל מיני מאכלים וכל מיני משקאות

וכולם לאותו אדם שישב סמוך לי

מימיני או משמאלי.

בתוך כך באו אורחים חדשים

765 וישבו

בתוך כך באו אורחים חדשים

וישבו לפני השולחן

736 אחרים לא יחטפו / לא יחטפו אחרים ד • 737 לחברו / לחבירו גד • 740 ובא מקבל תחילה / קודם

גד • 743 ביותר / [ליתא] גד • 752 הוא / [ליתא] גד • 752 אותי בפעם ראשונה / פנים חדשות גד •

754 המלצר / [ליתא] גד • 756 מלצר / [ליתא] גד • 759 למקום שהלך / לו גד • 760 לא יצתה / לאחר

ד • 760 עד שחזר ובא / חזר ד • 762 אדם / [ליתא] גד • 762 סמוך לי / [ליתא] גד

ת"ש	תרצ"ג
והזמינו להם כל מיני אכילה ושתייה	והזמינו להם כל מיני אכילה ושתייה
אצל המלצרים.	וכל מיני מגדים
רצו והביאו מה שהביאו.	והמלצר רשם כדרכו על פתק
התחלתי מהרהר אחריהם	והביא להם.
770 מפני מה הקדימו אותם לפני,	התחלתי מהרהר
והלוא אני באתי לפניהם.	מפני מה הקדים אותם לפני,
אפשר מפני שביקשתי פת שלימה	הלא אני באתי תחילה.
ופת שלימה אינה מצויה באותה שעה	אפשר מפני שביקשתי פת שלימה
והרי הם ממתנים	ואין פת שלימה מצוייה כל כך,
775 עד שיביא הנחתום פת חדשה ויתנו לי.	
התחלתי מוכיח את עצמי	והתחלתי מוכיח עצמי
על שביקשתי לי פת שלימה	למה בקשתי פת שלימה
בשעה שהייתי מסתפק אפילו בפרוסה קטנה.	ואיני מסתפק במה שיש.
780 י חרטה לאחר מעשה מה מועילה.	חרטה לאחר מעשה מה מועילה.
	נתתי פני בשולחן שמא אמצא דבר בשבילי.
	כל השולחן היה מלא,
	אבל כל הקערות היו בידי אחרים.
בתוך שאני מטרף לבי ראיתי לתינוק אחד	בתוך כך ראיתי תינוק אחד
785 יושב ובידו חלה מכורכמת כאותן החלות	יושב ואוכל חלה מכורכמה מאותן החלות
שהיתה אמא עליה השלום אופה לנו לחג הפורים	שאכלתי אני בילדותי
ועדיין טעמן שמור בפי.	ועדיין טעמן שמור בפי.
כל חללו של עולם הייתי נותן	
בפרוסה אחת מאותה חלה.	
790 לבי עמד בי מרעב	ויותר שהוא אוכל הוא מפרפר וזורר.
ושתי עיני ננעצו באותו תינוק	לבי עמד בי מרעב.
שאוכל ומפרפר וזורר.	
795 אף-על-פי-כן כבשתי את הרעב	וניחמתי את עצמי ואמרתי
	הרי המלצר אמר מיד אני מביא לך
	ובוודאי יביא לי.
שוב הביא המלצר מכבדת מלאה.	שוב הביא המלצר מכבדת מלא אוכלין
800 ואני חזרתי וקפצתי ממקומי	ליטול את אכלי,

ת"ש	תרצ"ג
מאחר שהייתי בטוח שמביא הוא לי ישבתי לי בנחת דרך חשיבות כאדם שאינו בהול על אכילתו. הה, הוא לא העמיד את המכבדת לפני, אלא העמיד אותה לפני אחר.	אבל הוא העמיד את המכבדת לפני אחר
805	ואמר מיד אני מביא לו. אף-על-פי שלבי היה מר למדתי זכות על המלצר ואמרתי מפני מה דוחני כל פעם, מפני שלא מצא פת שלימה והוא כועס עלי שהסרחתי ביהוד, באותה שעה בקשתי לומר לו יכולני לאכול אפילו מפת בצועה ובלבד שיתן לי כלום, אלא שלא היה לי פתחון פה מחמת רעב וישבתי והמתנתי.
810	עד שאני יושב נשמע קול השעון עשר ומחצה. נסתכלתי בבהלה בשעון שלי וראיתי שגם השעון שלי מראה על עשר ומחצה, עשר ומחצה שעה כשאר כל השעות. ברם באותו לילה ובאותו זמן נדמה היה לי שאין מן המדה לחשוב על אכילה ושתיה באותה השעה.
815	וכשחשבתי כך הוברר לי שגנאי הוא לי שאשב כאן, וכשהוברר לי הדבר עמדתי והלכתי. לא הבסתי אילך ואילך. כל מחשבתי היתה תפוסה בענין אחד להסתלק מן השולחן עד שלא ירגישו בי.
820	825
830	835
אף על פי כן אחזתני רעדה. אפשר משום שנזכרתי באיגרותיו של הדוקטור נאמן שעדיין לא שלחתי אותן. עמדתי מתוך בהלה כדי להביא את האיגרות לבית הדואר.	

801 הוא / [ליתא] גז • 804 לפני, / לפני גז • 807 אף...ומימר / [ליתא] גז • 808 למדתי / לימדתי
גז • 810 שלימה. ביקשתי / שלימה וביקשתי גז • 813 שלימה, אלא שנסתתמו / שלימה. נסתתמו גז
• 818 של / [ליתא] גז • 818 עשר ומחצה / [ליתא] גז • 821 שעה...השעות, / עת...העתים גז

תרצ"ג

ת"ש

כשיצאתי נתקלתי במלצר

שהביא מכבדת מלאה קערות וצלוחיות

ולחם ושאר מיני אוכלין.

באותה שעה נתמוטטו שתי ידיו של המלצר

ונפלה המכבדת

ונתגלגלו כל הכלים וכל האוכלין

ונשפך היין והרוטב

ואף הוא הוחלק ונפל.

הטו המסובים ראשיהם כנגדנו

והביטו פעם בו ופעם בי,

מהם תמהים, מהם מלגלגים.

אף אני עמדתי תמוה [!]

כשאני מקנח את בגדי מן הלכלוך

ומלכלך בו את שרוולי.

בא בעל הבית והתנצל לפני

והחזירני למקומי

והושיבני על כסא

ובקשני למשוך שעה קלה

עד שיביאו לי סעודה אחרת,

והוכיח את המלצר שהולך ככסיל,

ופייסני בדברים ואמר לי שב בטובתך שב

תיכף ומיד יביאו לך את שלך.

שלא בטובתי

ישבתי על מקומי כרעב בין השבעים

והארכתי את נפשי.

כדי שלא להרהר באכילה ושתייה

הרהרתי בשאר כל ענינים, אבל

אין לך דבר שלא הזכיר לי את המכתבים.

כיון שעמדתי נתקלתי במלצר

שהביא מכבדת מלאה קערות וצלוחיות

וקיתונות וכל מיני אוכלין ומשקין.

נתמוטטו ידיו של מלצר

840 והפיל את המכבדת

ונתגלגלו כל הכלים שעליה

ונפלו הם ואוכלין ומשקין

ואף הוא החליק ונפל.

845 הטו המסובים ראשיהם

ונסתכלו בנו.

מהם נסתכלו מתוך בהלה ומהם מתוך צחוק.

850 בא בעל המלון ופייסני

והחזירני למקומי

וביקש ממני שאמתין שעה קלה

855 עד שיביאו לי סעודה אחרת.

הכרתי מדבריו שאותה סעודה

860 שנשמטה מידי של מלצר שלי היתה

ועכשיו עומדים ומסדרים לי אחרת.

ישבתי וציפיתי

והארכתי את נפשי.

865

אותה שעה ססה הנפש ממקום למקום.

פעם ססה לבית הבישול

870 מקום שמסדרים לי את סעודתי

ופעם ססה לבית הדואר

מקום שמשלחים משם מכתבים.

836 [פסקה חדשה] / [המשך הפסקה] ג ד • 839 מלצר / המלצר ד • 846 ונסתכלו בנו. / ונסתכלו, ג ד

• 847 נסתכלו / [ליתא] ג ד • 863 ישבתי...נפשי / הארכתי את נפשי וישבתי וציפיתי ג ד

תרצ"ג

ת"ש

		אחר שדוליו של בעל הבית ואחר צרתו של המלצר שגרמתי לו אני לא נתנני לבי לילך, ואפילו הייתי הולך לא הייתי מועיל כלום, שבאותה שעה כבר היה בית הדואר סגור.
875		
880	אותה שעה כבר ננעלו דלתות בית הדואר, ואפילו הלכתי לשם לא הייתי מועיל כלום, אבל הנפש טסה לפי דרכה אפילו במקומות שאינן הגוף יכול ליכנס לשם. סעודה אחרת לא הביאו לי. אפשר משום שעדיין לא הספיקו לסדר אותה ואפשר משום שהמלצרים היו טרודים לחשב עם האורחים.	
885	בין כך לכך עמדו קצת מן המסובים משולחנם כשהם חוצצים את שיניהם ומפקים מתוך כרס מלאה. ובציאתם הביטו מהם בי תמיהים ומהם לא השגיחו בי כאילו איני. משיצא האחרון שבאורחים נכנס המשמש וכיבה את המנורות ולא שייר אלא מנורה אחת קטנה דלוקה כל שהיא. ישבתי לפני שולחן מלא עצמות וקליפין ובקבוקים ריקים ומפה מלוכלכת ולא ידעתי אם לילך אם לא לילך, שהרי בעל המלון בעצמו ביקשני לישוב עד שיביאו לי סעודתי. ובכן ישבתי והמתנתי.	על יד על יד כמו כל המסובים והלכו להם כשהם חוצצים את שיניהם ומפקים. מהם הביטו בי תמיהים ומהם לא השגיחו בי כלל. מתוך כך נכנס המשמש וכיבה כל הנרות ולא שייר אלא מנורה קטנה דלוקה כל שהיא, ואני ישבתי לפני שולחן מלא עצמות ושירי אוכלין ובקבוקים ריקים וכוסות מסואבות ומפה מלוכלכת והמתנתי לסעודתי. עלתה מחשבה על לבי שאבדו המכתבים. אחר כל הגלגולים שנתגלגלתי עם גרסלר לא היה ספק בידי שאבדתי אותם בדרך. מששתי בכיסי בבהלה גדולה ותמהתי שלא אבדו. כשבדקתי אותם ראיתי שנסתאבו מן הרפש ומן היין ומשאר כל אוכלין.
890	עם שאני יושב עלתה מחשבה על לבי שמא אבדו לי המכתבים בדרך בשעה שנתגלגלתי עם גרסלר בעפר.	
900	מששתי בכיסי וראיתי שלא אבדו, אבל נתלכלכו ברפש וברוטב וביין.	
905		

889 הביטו מהם / מהם הביטו גז • 897 ולא...לא לילך / והמתנתי לסעודתי גז • 899 לישוב / [נוסף]
ולהמתין ד • 900 ובכן ישבתי והמתנתי. / [ליתא] ד • 905 מששתי / מיששתי גז

תרצ"ג

ת"ש

שוב נשמע קול השעון.		שוב נשמע קול שעון.	
אבל אזני היו יגעות	910	אזני היו יגעות	
ולא יכולתי לכוון מספר הקולות.		ולא שמעו כמה שעות השמיע קולן זה.	
אפשר כבר יצאו שתיים עשרה,			
ואפשר שלא הגיעו אלא אחת עשרה ומחצה.		המנורה העלתה פיח והעלתה ריח רע.	
המנורה התחילה מעשנת והעלתה פיח		915 בין כך לכך נתמלא כל החדר דממה שחורה	
והדממה נתכפלה והלכה.			
פתאום שמעתי כעין קול,		ונשמע פתאום מעין קול	
זה הקול של חריקת מפתח במנעול,		כקול חריקת מפתח בתוך מנעול	
וידעתי שנעלו את הבית		וידעתי שנעלו את חדר האוכל מבחוץ.	
והסיחו דעתם ממני.	920		
שוב נשמע קולו של המפתח		שוב נשמע קול מפתח	
כשהוא חוזר ונועל.		כשהוא סובב בתוך המנעול,	
דומה היה עלי זה הקול			
כקול מסמר שתוקעים בבשר.		כקול מסמר שתוקעים בבשר.	
כבשתי את פני בשתי ידי		מה לעשות, נעלו את החדר והסיחו דעתם ממני.	925
וצמצמתי את עיני מצער.			
בתוך כך		קימצתי את עיני ונתאמצתי לנמנם.	
שמעתי כעין זיג [!] וראיתי עכבר		עד שאני דוחק עצמי לישון	
מנקר בעצמות ובשירי האוכלין.		שמעתי כמין זיז וראיתי עכבר	
אפשר חצוף הוא כל כך ואינו מתירא ממני,		930 עומד על השולחן	
או אפשר אינו מרגיש בי.		ומנקר בעצמות.	
מיד עמדתי להבריחו,		ביקשתי להבריחו, מפני שחרה לי	
ברם כל גופי נתנמנם		שהחציף פנים כל כך ואינו מתיירא ממני.	
ולא יכולתי להגביה את ידי.			
ישבתי ושמעתי		935 נתנמנמה ידי	
כשהוא מכרסם להנאתו ואינו חושש.		ולא הברחתי אותו.	
וכך היה מכרסם את העצמות			
ואת שירי הלחם ואת המפה.		היה עומד לו ומכרסם.	
חשבתי בדעתי אחר שיסיים שם יתחיל בי		940 אמרתי לי עכשיו הוא מכרסם את העצמות	
תחילה בכסא שאני יושב עליו,		אחר כך יכרסם את המפה,	
אחר כך במנעלים שלי, אחר כך בפוזמקאותי, 945			
אחר כך בשאר כלי		אחר כך יכרסם את הכסא שאני יושב עליו	
ואחר כך בעורי ואחר כך בבשרי.		ולאחר שיסיים יתחיל בי.	
		תחילה במנעלי אחר כך בפוזמקאותי	
		אחר כך ברגלי ואחר כך בכל הגוף כולו.	

תרצ"ג

ואני איני עושה לו כלום.

שכל גופי מנמנם.

ברם תקוה כל שהי [!] עדיין היתה בלבי

שבקרוב יצלצל השעון

ויחריד את העכבר ויברח.

עד שאני יושב קפץ חתול לתוך החדר.

אמרתי עד שאני מבקש ישועתי ממקום זה

באה ישועתי ממקום אחר.

אבל העכבר לא נתבהל מן החתול

והחתול לא נתפעל מן העכבר.

המנורה דעכה והלכה והחדר החשיך

ועיני החתול דלקו באפלה זו,

ואור ירוק היה מבצבץ ויוצא מהן,

לבסוף הגדילו עיניו של החתול

ואורן התחיל ממלא את כל החדר

עד שנודעזעתי ונפלתי מכסאי.

אף הוא נודעזע וקפץ בבהלה והיה צופה בי.

הוא מצד אחד והעכבר מצד אחד.

כך שכבתי כמה ששכבתי

וההרתי בלבי

כלום לא יבוא סוף וקץ לכל ענויי...

באותה שעה שמעתי קול רגליהם של סוסים

ורעש של מרכבה

וידעתי שמר גרסלר חוזר מטיוליו.

זוהי המרכבה שאני נסעתי עליה

ואלו הסוסים שמשכו אותי

וזהו האיש שהיה נוסע עמי.

ת"ש

950 אבל אני לא נתייאשתי יאוש גמור

והייתי מצפה שיבוא דבר ויפלטני ממנו.

תליתי את עיני בכותל וראיתי את השעון.

אמרתי לי אפשר עד שלא יגיע העכבר אצלי

יחזור השעון ויצלצל

955 ויתבהל העכבר ויניחני.

בעוד שאני תולה תקוותי בשעון בא חתול.

אני מבקש את ישועתי ממקום זה

ובאה ישועתי ממקום אחר.

אבל העכבר לא נתבהל מן החתול

960 והחתול לא השגיח בעכבר,

אלא זה עמד וכירסם וזה עמד וכירסם.

אותה שעה כבתה המנורה והחדר האפיל.

נתלקחו עיניו של החתול

ואור ירקרק התחיל מבצבץ ויוצא מהן.

965 לבסוף הגדילו עיניו של חתול

ואורן מלא את החדר.

נודעזעתי ונרתעתי ממקומי ונפלתי על הארץ.

אף הוא נודעזע וקפץ והביט בי בבהלה,

הוא מצד אחד והעכבר מצד אחד.

970

וההרתי בלבי

כלום לא יבוא סוף וקץ לכל עינויי?

באותה שעה נשמע קול רגליהם של סוסים

ורעש של מרכבה

975 וידעתי שמר גרסלר חוזר מטיוליו.

קראתי לגרסלר ולא ענני.

ת"ש	תרצ"ג
980	אחר כל מה שעבר עלי עם מר גרסלר לא יכולתי לצפות לישועה על ידו. איני יודע מה עבר עלי אחר כך.
מר גרסלר עבר ואני שכבתי ונתנמנמתי וישנתי. לא האיר היום עד שנתעוררתי לקול משרתים ומשרתות שבאו לכבד את הבית.	אבל זכורני, כשהאיר היום באו משרתים ומשרתות לכבד את החדר ומצאוני מוטל על הרצפה.
985	מהם נתבהלו ומהם צחקו ולא היה אדם מהם יודע מי אני, עד שבא המלצר ואמר זהו אותו אדם שבקש פת שלימה. נטלתי את איברי וקמתי, בגדי היו מלוכלכים ופני היו עקומות וידי היו מסואבות ורגלי היו כבדות ושפתי היו מרופטות וגרוני היה יבש ושיני היו קהות מזיעה של רעב.
הבסתי כנגדי וראיתי שכולם מביטים בי בבהלה כשמטאטאיהם בידיהם. לסוף התחילו צוחקים ושאלו מי הוא זה שמוטל כאן? בא המלצר ואמר זהו אותו שביקש פת שלימה. נטלתי את עצמותי ועמדתי מן הרצפה. בגדי היו מלוכלכים וראשי היה כבד עלי ורגלי היו כבדות ושפתי מרופטות וגרוני יבש ושיני קהות מזיעה של רעב.	וראשי היה מבולבל ושאר כל הגוף לא היה שלם, בקושי טלטלתי עצמי מבית המלון לרחוב ומרחוב לסמטא ומסמטא למבוי וממבוי לחצר ומחצר לחצר אחרת עד שנכנסתי לביתי. כל אותה הדרך לא היו המכתבים זזים מעיני, אבל אותו היום שבת של גליות היה שבית הדואר סגור ולא עלה זכרונם של המכתבים אלא לייסרני. אחר שחזרתי קצת לחיותי עמדתי להכין לי מזונות. אדם בודד הייתי באותו פרק, אשתי וילדי ישבו בחוצה לארץ וכל טרחת מזונותי היתה מושלכת עלי.
990	995
1000	1005
1010	

982 עבר / לא ענני גד • 987 הבסתי...מביטים / ראו אותי והביטו גד • 994 היה / [ליתא] גד • 995
היו / [ליתא] גד • 1004 המכתבים...עיני, / המכתבים...עיני. ג / מנגד עיני המכתבים [ונוסף] שמסר
הדוקטור נאמן בידי לשגר אותם בדואר. ד • 1006 ובית הדואר סגור / ודימיתי שבית הדואר סגור ג /
שנועלין את בית הדואר בפני דברים שאין הפקיד רואה בהם צורך ד • 1008 מלכלוכי / מליכלוכי ג

ת"ש

שוב נשמע קול שעון.

אזני היו יגעות

ולא שמעו כמה שעות השמיע קולן זה.

המנורה העלתה פיה

והעלתה ריח רע.

בין כך לכך נתמלא כל החדר דממה שחורה

ונשמע פתאום מעין קול

כקול חריקת מפתח בתוך מנעול

וידעתי שנעלו את חדר האוכל מבחוץ.

שוב נשמע קול מפתח

כשהוא סובב בתוך המנעול,

כקול מסמר שתוקעים בבשר.

מה לעשות, נעלו את החדר

והסיחו דעתם ממני.

קימצתי את עיני ונתאמצתי לנמנם.

עד שאני דוחק עצמי לישון

שמעתי כמין זיו וראיתי עכבר

עומד על השולחן ומנקר בעצמות.

ביקשתי להבריחו, מפני שחרה לי

שהחציף פנים כל כך ואינו מתיירא ממני.

נתנמנמה ידי ולא הברחתי אותו.

היה עומד לו ומכרסם.

אמרתי לי עכשיו הוא מכרסם את העצמות

אחר כך יכרסם את המפה,

אחר כך יכרסם את הכסא שאני יושב עליו

ולאחר שיסיים יתחיל בי.

תחילה במנעלי

אחר כך בפוזמקאותי

אחר כך ברגלי

ואחר כך בכל הגוף כולו.

תש"ב

שוב נשמע קול שעון.

אזני היו יגעות

והמנורה העלתה פיה

ודממה שחורה מילאה את החדר,

ובתוך הדממה נשמע קול

חריקת מפתח בתוך המנעול,

כקול מסמר שתוקעים בבשר,

וידעתי שנעלו עלי את החדר

והסיחו דעתם ממני,

ולא אצא מכאן עד שיפתחו למחר.

קימצתי את עיני ונתאמצתי לנמנם.

נתאמצתי לנמנם וקימצתי את עיני.

שמעתי כמין זיו וראיתי עכבר

שקפץ על השולחן וניקר בעצמות.

אמרתי לי עכשיו שוקק הוא בעצמות.

אחר כך יכרסם את המפה,

אחר כך יכרסם את כסאי שאני יושב עליו,

אחר כך יכרסם אותי.

תחילה ינקר במנעלי,

אחר כך בפוזמקאותי,

אחר כך ברגלי,

אחר כך בשוקי,

אחר כך בכל הגוף כולו.

ת"ש

תש"ב

אבל אני לא נתייאשתי יאוש גמור
והייתי מצפה שיבוא דבר ויפלטני ממנו.
תליתי את עיני בכותל וראיתי את השעון.
אמרתי לי
אפשר עד שלא יגיע העכבר אצלי
יחזור השעון ויצלצל
ויתבהל העכבר ויניחני.
בעוד שאני תולה תקוותי בשעון
בא חתול.
אני מבקש את ישועתי ממקום זה
ובאה ישועתי ממקום אחר.
אבל העכבר לא נתבהל מן החתול
והחתול לא השגיח בעכבר,
אלא זה עמד וכירסם וזה עמד וכירסם.
אותה שעה כבתה המנורה
והחדר האפיל.
נתלקחו עיניו של החתול
ואור ירקרק
התחיל מבצבץ ויוצא מהן.
לבסוף הגדילו עיניו של חתול
ואורן מלא את החדר.
נודעזעתי ונרתעתי ממקומי
ונפלתי על הארץ.
אף הוא נודעזע וקפץ
והביט בי בבהלה,
הוא מצד אחד והעכבר מצד אחד.
הרהרתי בלבי
כלום לא יבוא סוף וקץ לכל עינויי?
באותה שעה נשמע קול רגליהם של סוסים
ורעש של מרכבה
וידעתי שמר גרסלר חוזר מטיוליו.
קראתי לגרסלר ולא ענני.

[35]
תליתי עיני בכותל וראיתי את השעון.
ציפיתי
שיחזור ויצלצל
ויתבהל העכבר ויברח עד שלא יגיע אצלי.
[40]
בא חתול
ואמרתי באה ישועתי.
אבל העכבר לא השגיח בחתול
והחתול לא השגיח בעכבר,
אלא זה עמד לו וכירסם וזה עמד לו וכירסם.
בין כך לכך כבתה המנורה
ונתלקחו עיניו של חתול
באור ירקרק
עד שנתמלא כל החדר ממנו.
[55]
נודעזעתי
ונפלתי.
נודעזע החתול ונרתע העכבר
והביטו בי שניהם בבהלה.
זה מצד זה וזה מצד זה.
[60]
נשמע פתאום קול רגליהם של סוסים
וגלגל מרכבה
וידעתי שמר גרסלר חוזר מטיוליו.
קראתי לו ולא ענני.
[65]

חקרי עגנון

עיונים ומחקרים ביצירת ש"י עגנון

מוגש לפרופ' יהודה פרידלנדר

בעריכת

הלל ויס והלל ברזל

